

N.F.S. Grundtvig “Om det attende Aarhundredes Oplysning i Salighedens Sag”

Offentliggjort første gang i *Grundtvigs Værker* version 1.12, april 2018

Denne pdf er en læseversion af værket uden kommentarer. Værket findes digitalt med punktkommentarer, indledning, tekstredigering og faksimiler på www.grundtvigsværker.dk

Tilføjet indledning og punktkommentarer i version 1.13, november 2018

Tekstkilder

A *Førstetrykket*, 1825 (SJ: 410)

Teksten er etableret af Steen Tullberg

Punktkommentarer er skrevet af Steen Tullberg, redigeret af Klaus Nielsen og Kim Steen Ravn

Indledning er skrevet af Kasper Haunstrup Madsen, redigeret af Klaus Nielsen og Steen Tullberg

Tekstredigering er skrevet af Steen Tullberg, redigeret af Klaus Nielsen og Jon Tafdrup

Tilsyn ved punktkommentarer og indledning dr.phil. Johnny Kondrup

PDF ved Kim Steen Ravn

Copyright: *Grundtvigs Værker* 2024

[A:17]

Om det attende Aarhundredes Oplysning i Salighedens Sag.

Er selv Lyset i dig Mørke, o da, hvilket Mørke!

Matth. VI. 23.

Der udbredte sig, gennem det attende Aarhundrede, over hele Christenheden, under Navn af *Oplysning*, en Syns-Maade for Christendommen, og i det Hele for Menneskets aandelige, oversandselige Forhold, som vel i Grunden var intet mindre end ny, men havde dog for de Fleste hele Nyhedens Tillokkelse, da det var en Syns-Maade, der hidtil, i den største Deel af Christenheden, kun

havde været de Lærde bekjendt, som et Foster, dels af hedensk Blindhed, dels af jødisk og tyrkisk Fiendskab mod Christendommen, og dels af Sværmeres Indbildskhed, som havde stræbt at omskabe Christendommen efter deres eget Hoved. Da denne Oplysning allevegne først fremtraadte i aaben Feide mod Christendommen, og bekæmpede den gjerne med Spottens og Forhaanselsens bidende Vaaben, fandt den naturligviis allevegne Modstand, undtagen i *Preusen* og *Brandenburg*, hvor Kongen selv var dens første Talsmand, og hvor der altsaa ingen Fare var ved at udbrede men vel ved at bestride den. Kongen var, som man veed, Friedrich *den Eneste*, der gjorde sig en Ære af at spotte med Christendommen, og af at nægte ei blot dens eiendommelige Sandheder, men selv hvad man dengang regnede til den naturlige Religion: *Gud, Forsyn* og *Udødelighed*. *Berlin* blev nu ganske naturlig den ny Oplysnings Stabel-Stad, hvorfra dens Vahre, især ved den halvstuderte Bog|A:18handler *Nicolais* Driftighed, med høirøstet Anpriisning, udbredtes over den *lutherske* Menighed. Saa umueligt det end maatte synes, at denne Oplysning kunde tækkes Theologer, eller bringes i Forbindelse med den kirkelige og videnskabelige Underviisning i vor Menighed, saa var det dog intet Under, at en saa berømt og mægtig Konge, som Friedrich den Eneste, fandt Theologer, der, ham til Behag, søgte at stifte Forlig mellem Christendommen og dens Fiender, og det er noksom bekjendt, hvor ivrig især *Teller i Berlin* og *Semler i Halle*, stræbde til dette besynderlige Maal. Hvorvidt disse berømte Skabere af den ny theologiske Oplysning i vor Menighed, selv vare enige med deres Konge, og med *Voltaire*, hans store Prophet, lader sig saameget mindre afgjøre, som de begge vedkjendte sig, ja vare selv Bygmestere af et System, efter hvilket man, med Hensyn paa de *locale* og alle andre Omstændigheder, skal kunne sælge Andre for Sandhed, endog for guddommelig Sandhed, hvad man selv ikke troer, og dog være ei blot en ærlig Mand, men en *sandhedskjærlig* og priselig Lærer. Det kan og maa imidlertid, efter disse Mænds eget System, være os *ligegyldigt*, hvad saadanne Lærere troede, og de ere os kun vigtige, fordi deres Oplysning fandt Bifald, og blev, i en Menneske-Alder saa godt som herskende paa alle Høiskoler i det protestantiske Tydskland. Da nu først de lærde Theologer traadte i Pagt med den *voltairiske* Oplysning, kunde det ikke feile, at jo Mængden af Præsterne, *deres Discipler*, traadte i deres Fodspor, og derved forsvandt ei blot den eneste Dæmning mod Ugudeligheden, der fra Frankrig, især under Revolusjonen, gennem utallige Render udbredte sig over hele Europa, men Kirker og Skoler bleve selv, for en stor Deel, dens Forbundne, da man der lærde at ringeagte Christendommen, og stod da værgeløse mod dens aabenbare Fiender, som spottede med alt Guddommeligt, og smigrede Menneskets syndige Lyster!

A:19 Ogsaa til os kom Oplysningen, den *semlerske* saavelsom den *voltairiske*, og skjøndt den kom senere hid, og fandt ingensteds varmere og mere aandelig Modstand, saa nytter det dog ikke at dølgge, ogsaa hos os blev den herskende, og, i en vis Henseende, maaskee endog mere herskende her end i Tydskland, ogsaa hos os staaer i det Hele Kirken kun som en Ruin fra gamle Dage, spottet som en saadan af de Lystige, ringeagtet, som en saadan af de Fleste, og benyttet ei af Faa til at vedligeholde og forplante en Oplysning, efter hvilken dens Fald er i Grunden ei at beklage, men snarere, som Beviis paa Overtroens Undergang og Fornuftens Myndighed, at glædes ved.

Saaledes forholder det sig aabenbar, og saa lidet jeg har Lyst til at nægte, hvad der er mig en kjær Tanke, at det nu er noget bedre end ved det nittende Aarhundredes Begyndelse, er jeg dog langt fra at være af deres Mening, som troe, vi kun have en Levning af det attende Aarhundredes Vantro og Ugudelighed at bekjæmpe, der snart, deels ved Døden, deels ved Bibel-Selskaber og andet Sligt vil kunne udryddes. I mine Øine var det attende Aarhundredes Oplysning kun Udbrud af en Gift, der gjennem lange Tider havde samlet og nu omsider klarede sig i Christenheden, saa paa dens Udryddelse er ikke at tænke; det Høieste, vi tør haabe, er, med Guds Hjelp, at standse dens Udbredelse, og redde dem, der, saa at sige, uskyldig ere smittede deraf. Sandelig, hvem der med Eftertanke har betragtet Folket, hvor der hverken var formegen Kundskab, Forstand eller Læsning, og hvor man neppe kan spore Løbet af Tidens Strøm, og saae dog, hvor ligegyldig for alt Aandeligt, hvor vantro i Grunden man var, han vil vist sande med mig, at der gjøres Forplanterne af det attende Aarhundredes Oplysning formegen Ære eller formegen Skam, naar det Alt ansees for deres Værk, saa, naar ogsaa deres Virksomhed, med alle sine Følger, kunde udslettes, vilde vi endda have Ugudelighed **A:20**Nok at sørge over, finde en dødelig Sygdom, ulægelig hos Mange, fordi de ikke vil helbredes.

Men derfor er det lige vist, at Virksomheden af det attende Aarhundredes Oplysning er fordærvelig, forhindrer det Gode, og gjør det Onde værre, saa det maa være christelige Bøglærdes inderlige Ønske og ivrige Bestræbelse, med Guds Hjelp, at standse den, og fremme sand Oplysning om den store Skæbne, at være et Menneske, skabt til det evige Liv, og om den sørgelige Sandhed, at Mange dog kun berede sig til den evige Død.

At den *voltairiske* Oplysning er afskyelig, det indrømme vel de Fleste, om end tit kun med Munden, men at den *semlerske* staaer i Pagt dermed, finde Mange utroeligt, og selv kalder den det skammelig Bagtalelse. Alligevel er det vist, som Historien lærer, at hvor de kom hen, banede de hinanden Vei, og gjorde i deres Opvext fælles Sag mod *luthersk Christendom*, som et *Mørke*, der maatte fordrives, før Oplysningens Soel kunde overskinne Landet, og naar

da den semlerske Skoles Discipler klagede over den voxende Sandselighed og Ringeagt for Religionen, da anklagede de aabenbar sig selv og deres Mester, som, langt fra at bestride den voltairiske Oplysning, havde kraftig fremmet den, ved deres idelige Forsikkring om, at det var *ligegyldigt* hvad man troede, naar man kun *ikke* troede *for meget*, og ikke glødede for hvad man troede. Det har ogsaa klarlig viist sig i det nittende Aarhundrede, hvor Enkelte løftede Stemmen mod *Voltaire* og hans Afkom, at, et af To, ønskede Theologerne af Semlers Skole dog langt heller *voltairisk* end *luthersk* Oplysning, thi hin undskyldte, denne fordømde de, hin bærede de med Navn af Oplysning, om de end kaldte den lidt *skjæv*, denne brændmærkede de med Navn af *Mørke*, der vilde forvandle det attende Aarhundredes lyse Dag til bælgmørk Nat.

|A:21 Det er alt anden Gang jeg træder her i aaben Feide med det attende Aarhundredes Oplysning, i begge sine Arme, og man kan da med Rette fordre en Rolighed, en Klarhed og Betænksomhed af mig, der ei var at vente hos Unger-Svenden, men fordredes dog saa strængelig af ham, som om Lys var uforenelig med Dunkelhed, Fredelighed med Heftighed, Sandheds-Kjærlighed med Overilelse, ja, som om Rolighed, Klarhed og Betænksomhed udgjorde Summen af al menneskelig Fuldkommenhed, om saa end Roligheden var Kulde, Klarheden Skin, og Betænksomheden blot Verdens-Klogskab. Men saaledes lærde ogsaa virkelig det attende Aarhundredes Oplysning at betragte Menneske-Livet og veie dets Fortrin; thi netop med denne *kolde* Rolighed, dette klare *Skin* og denne *verdenskloge* Betænksomhed, som den unægtelig udbredte, dermed vilde den hjemle sig Adkomst til at gjælde for den sande Menneske-Oplysning, uagtet den ikke forklarede det Mindste af den dybe Dunkelhed, vi dog alle maae føle, er eiendommelig for Menneske-Livet: for Aand i Støv, for Støv med Aand; uagtet den paa hvert Spørgsmaal af det bekymrede Menneske-Hjerte, kun gav det iskolde, fortvivlede Svar, giv dig tilfreds, tænk ikke paa Sligt, *det er mørkt!* Ligesaalidt nu som et Menneske, der føler hvad han er, kan hylde en *Oplysning*, der i Grunden kun trøster med *Mørke*, ligesaalidt kan vist nok en Christen, der føler hvad han troer, lægge Vind eller Vægt paa de glimrende, men, aandelig talt, døde og kraftløse Egenskaber, der udmærkede hin falske Oplysning, og blændede Folkenes Øine, saa de blev ikke Mørket væer, det bundløse Mørke, paa hvis Overflade den giøglede med Regnbue-Farver af brudte Straaler. Jeg vil derfor bede Gud, at jeg aldrig maa faae mere Rolighed, Klarhed og Betænksomhed, end der kan forenes med christelig Nidkjerhed, med levende Følelse af den dybe Dunkelhed, der først i Himlen kan forklares, og med den Sand**|A:22**heds-Kjærlighed, der skyer de krogede Veie meer end de blinkende Sværd og de bølgende Luer! Men *saamegen* Rolighed, Klarhed og Betænksomhed, som lader sig forene med en Christens *Tro* og *Haab*

og *Kjærlighed*, det vil jeg ogsaa bede om og stræbe efter, ret fornemmelig i den vigtige Strid, jeg her fornyer, fornyer i Forbindelse med yngre Mænd, over hvis Tanker og Tunger jeg ei har at raade, men som jeg bør kunne tjene med hvad der kan vindes ved Aar og Erfaring. For deres saavel som for Sagens Skyld, vil jeg da ogsaa her, med al den Rolighed, Klarhed og Betænksomhed jeg end har kunnet naae, stræbe at borttrydde de Fordomme, Mange vist have *mod et Foretagende*, som det, *at bestride det attende Aarhundredes Oplysning, ved at bevise dens Uchristelighed*.

Den almindeligste Fordom vil udentvivel være den, vore Modstandere altid med Flid have stræbt at vække, nære og indskjærpe, at vi, som *Oplysningens Fiender*, nødvendig maae være *Mørkets Venner* og Talsmænd.

Dette *Ord-Spil* er nu vist nok saa tomt og uvittigt, at man fristes til at foragte det, som Noget, der umuelig kan forblinde eller forvirre noget tænkende Menneske, men just fordi det neppe modsiges, mindre med Flid opløses i sit Intet, just derved bliver det hos Mange en uoverstigelig Mur mod al Overbevisning, da selv de mest indlysende Grunde tørne af paa den Tanke, at i saa Fald maatte Mørket være bedre end Lyset, hvad dog er umueligt.

Det bør derfor vist med Flid, og det ikke een Gang, eller fra een Side blot, erindres og bevises, at saa vist som det unægtelig er, at Oplysningens Fiender er Mørkets Venner, saa lidet udspringer deraf den mindste rimelige Formodning om, at vi, som bekæmpe, hvad det attende Aarhundrede *behagede at kalde Oplysning*, at vi maae være Lysets Fiender og Mørkets Venner, thi behøver man blot at kalde **A:23** sin Lærdom Oplysning, for derved at forvandle alt Modsat til Mørke, da seer man let, det kun koster os et Ord at blive høit oplyst, og gjøre alle vore Modstandere til Obskurantere, til Mørkets Venner og Talsmænd. Finder man imidlertid nu, som rimeligt er, at der vil Mere til end blot at sige det, der udkræves Beviis, man maa vise sin Tro paa egen Oplysning i Lysets Gjæringer, finder man det, saa maa man nødvendig ogsaa finde, at den samme Lov ligger paa Modstanderne, som paa os, og at det attende Aarhundrede umuelig, mere end det nittende, *sextende*, eller hvilket man vil nævne, kunde have Privilegium paa at hedde oplyst, uden at bevise, det i Sandhed var det, og netop derom er det der spørges, netop derom er det vi stride, i det vi paastaae: at det attende Aarhundrede, som pralede af sin store Oplysning, fremfor alle de forbigangne Tider, var ikke destomindre, i høieste Grad formørket og forblindet. Naar vi saaledes kalde Mørke hvad det attende Aarhundrede kaldte Lys, og Lys hvad det kaldte Mørke, da beviser *det* hverken mere eller mindre, end at det attende Aarhundrede og vi er af ganske modsat Mening om Lys og Mørke, Oplysning og Formørkelse i aandelig Forstand, og her nytter det kun lidt at tælle Stemmerne, her maae aabenbar Grundene veies, af

hver den, det er om *Sandhed* at gjøre, og at man ved en saadan Undersøgelse skal aflægge *alle* Fordomme, det er blandt os saa ivrig indskjærpet, at vi, der ikke nær forlange saa meget, vel tør haabe, man vil aflægge den urimeligste af alle Fordomme, den, at hvem der bestrider en *saakaldt* Oplysning, vist har i Sinde at udbrede Mørke. Skulde denne Sætning gjælde, vilde det i det Mindste see ilde ud med det attende Aarhundredes Oplysning, thi den fremtraadte unægtelig med den Paastand, at hvad der til Dato gjaldt for *Lys*, og havde tildeels gjældt derfor gennem mange Aarhundreder, var dog, ret beseet, i Grunden det tykkeste Mørke. Om aldrig for **A:24** andet, saa dog for det attende Aarhundredes Oplysnings egen Skyld, tør vi da sikkert haabe, man indrømmer os, det er ingenlunde afgjort, at man elsker Mørket mere end Lyset, fordi man bekæmper Noget, der gjælder for *Lys*, da Meget i Mørke kan gjælde for *Lys*, som dog kun er *Skin*, og fordi der i Aandens Rige kan have hersket en Blindhed, som kaldes Vankundighed og Uforstand, under hvilken man neppe skimter Dag fra Nat, end sige da, man skulde kjende *Lys* fra Lygtemænd.

Men, lad nu saa være, kan og vil man vist nok sige, at man i Almindelighed ei bør have nogen ugunstig Fordom mod hvem der lover *ny Oplysning*, saa kan man dog umuelig formode, at nogle unge Mennesker, som endnu faa eller ingen Beviser have givet paa grundig Kundskab, klar Forstand og rolig Eftertanke, at de skulde, bedre end alle det attende Aarhundredes grundlærde Mænd, skarpsindige Hoveder og dybe Tænkere, forstaae at skjelne mellem *Lys* og Mørke, og hvad dig selv angaaer, da hvad derom end ellers kan være at sige, har du dog ikke heller viist nogen Prøve paa ret theologisk Lærdom, men har derimod klarlig viist, du, i det Mindste i Heftighed og uhyre Tanke-Spring, hører til det Slags Folk, der tit, uden at agte paa Fornuftens Stemme, følge Phantasiens Tillokkelser, og indbilde sig, de er urokkelig overbeviiste om, hvad der rører dem inderlig, kort sagt, til *Poeterne*, der dog unægtelig ere slette Philosopher, og derfor neppe heller de paalideligste Theologer.

Maaskee har Egenkiærlighed hindret mig i at give denne Indvending sin fulde Styrke, men selv som den er, føler jeg dog dens fulde Vægt, og indrømmer, med den inderligste Overbeviisning, at det er en *rimelig Fordom*, unge Mennesker og poetiske Naturer altid burde finde mod sig, naar de udraabe en *ny Oplysning*, der skal gjøre det, de Graahærdede og de forrige Slægters lærde, kloge, sindige, erfarne Mænd kaldte *Lys*, til Mørke, og jeg ønsker aldrig i Danmark at **A:25** opleve den Dag, da en saadan Fordom skal vige for Andet end de meest indlysende, uimodsigelige Grunde. Men, desværre, jeg har alt een Gang oplevet den sørgelige Dag, vel i mine første Dreng-Aar, men dog, saa jeg mindes det grandt, mindes grandt, at jeg ønskede mig stor, for at forsvare de høiærværdige

Kirkens Fædre mod deres dunhagede Modstandere, og hvad er det Andet vi gør, naar vi bekjæmpe det attende Aarhundredes Oplysning, ei for at sætte nogen ny, selvgjort isteden, men fordi den gamle, i vore Øjne, er den rette, fordi det *sextende* Aarhundredes Oplysning svæver for os som en kraftfuld, klarøjet, gudhengiven Olding, der er anderledes værd at høre paa, end den surøjede, udmarvede, verdsligsindede Spottefugl, vi finde, det attende Aarhundredes Oplysning ligner. See, dette er vort Forsvar, saaledes vende vi med Rette den rimelige Fordom *mod* den Oplysning, nogle unge Mennesker sidst i forrige Aarhundrede indførte hos os, uden at have givet mindste Prøve paa en saadan grundig Lærdom og rolig Tænkning, som de spottede og trodsede, hos Danmarks Theologer fra *Niels Hemmingsen* til *Nicolai Edinger Balle*, hos den Lutherske Menigheds Theologer: fra *Luther* og *Melanchton* selv, til *Siegmund Baumgarten*, *Michaelis* og *Ernesti*.

Forsaavidt vi da virkelig forsvare den gamle Oplysning mod den ny, uden at indblande vore særegne Anskuelse, da bør vi ikke have nogen Fordom imod os, snarere maatte man finde, at da der dog unægtelig, ved den *hovedkulds* Antagelse af *en splinterny* Oplysning, skedte de gamle, grundlærde Theologer Uret, bør dem skjænkes desmere Opmærksomhed nu, da deres Børn paastaae og tilbyde sig at bevise, de dømtes paa falske Beskyldninger, som Mørkets Talsmænd, da de tvertimod var Lysets trofaste Tjenere! Sandelig, vilde man ikke laane Øre til et saadant Forsvar, da beviste man kun derved, at man ei ombyttede den gamle Oplysning med den **A:26**ny, fordi man overraskedes og blændedes, men fordi man elskede Mørket mere end Lyset. Sæt ogsaa, at Lykken maaskee i det attende Aarhundrede var bedre end Forstanden, saa de unge Mennesker slumped til at see, hvad der var skjult for de Gamle, saa man slumped til at gribe det Rette, da man hovedkulds antog den Urimelighed, at *Luthers* og *Melanchtons* Oplysning, der bestod den store Kamp mod Pavedømmets Mørke, og talte mellem sine Velyndere de *grundlærdeste* Mænd, der har vandret paa Jorden, at den alligevel var som Nat mod Dag, i Sammenligning med den ny Oplysning, hvis ypperste Ordfører var *en Poet*, og det en Poet, der i Ligegyldighed for Sandhed, i Ærgierrighed, Kaadhed og Letsindighed, vel er mageløs, sæt ogsaa, man havde grebet Guld med Gævning, da man annammede *Voltaire's* Oplysning, som et *Evangelium*, hvis hjertegribende Troværdighed var i Grunden meer end alle kløgtige Beviser; sæt ogsaa dette urimelige, neppe muelige Tilfælde, saa er det dog lige vist, at ligesom Ilden prøver Guldet, saaledes maa Granskning prøve Oplysningen, før dens Ægthed er beviist, før man ret kan indsee sin Lykke, og trodse al Modsigelse. Er Troen velgrundet, sagde Oplysnings-Mændene i det attende Aarhundrede, da maa den nødvendig vinde ved enhver Undersøgelse, og foragte den Spot, der, naar den stiles mod det

virkelig Ærværdige, tørner mat tilbage, og vanærer kun Spotteren selv, saa taledede, og havde Ret; men hvad der var sandt i det attende Aarhundrede, maa jo ogsaa nødvendig være sandt i det Nittende; var det sandt, at de som troede paa den *lutherske* Oplysnings Ægthed, ei maatte krympe sig ved at see denne deres Tro prøvet, ei *skiælve* for at høre den spottet, var det sandt, som jeg ikke tør nægte, da er det dog vel ogsaa sandt, at *Troen* paa det attende Aarhundredes Oplysning bør være endnu langt mere taalmodig, da den selv har seiret ved Spot og Overraskelse, da den ingen |A:27| Fordring kan gjøre enten paa Taknemmelighed eller Ærværdighed, og da den umuelig kan vise, det er Alvor med *Tolerancen* i dens Skiold, uden ved at vise den i *samme Grad mod os, som den fordrede den af vore Fædre*. Det nytter slet ikke, om man vil sige, at Tilliden til det attende Aarhundredes Oplysning ei, som Fædrenes til den Lutherske, er grundet paa blind Tro, men paa klar Indsigt, thi om saa var, da maatte man saameget desbedre indsee, at det kun var os som kunde tabe, og *den kiære* Oplysning som maatte vinde, ved en grundig Undersøgelse og uforskyldt Spot; men jeg skal ikke nægte, det er min Overbeviisning, at aldrig noget Barn har med blindere Tro vedkiendt sig den Lutherske Oplysning, end de Fleste nuomstunder, baade Gamle og Unge, vedkiende sig det attende Aarhundredes, thi de vide sædvanlig saalidt at besvare Indvendingerne imod dens Ægthed, at de slet ikke begribe, hvorledes der kan indvendes det Mindste derimod, troe, i høieste Enfoldighed, at selv de grundigste Indvendinger maa dog i Grunden være *ufornuftige*, siden de stride imod hvad deres Lærere og de *kalde fornuftigt*, saa det gaaer med *Fornuften* som med *Oplysningen*, man forudsætter almindelig, hvad der skulde bevises: at det attende Aarhundrede, der naturligviis talde om Fornuft og Oplysning, *efter sin Forstand*, at det ogsaa virkelig best forstod sig paa, hvad Fornuft og Oplysning i Grunden vilde sige. Saaledes bestandig at forudsætte, som en afgjort Sag, hvad der netop er det store Spørgsmaal, det kaldte vore Fædre at vrævla, og vi maa nu kalde det *petitio principii*, eller give det saa fint et Navn, som vi vil, saa er det lige vist, at hvem der bærer sig saaledes ad, han *troer* blindt, og er saare langt fra *klar* Indsigt.

Saaledes mener jeg da, det er ligefrem, at man ingen Fordom burde have imod os, enten fordi vi vil bestride Noget, der *kaldes* Oplysning, men, i vore Øjne, slet ikke for |A:28| tjener dette Navn, eller fordi vi modsige det attende Aarhundredes kloge og lærde Mænd, da det ikke er i vort eget Navn, men paa de forrige Aarhundredes, paa de langt flere, i vore Øjne, langt klogere og lærdere Mænds Vegne, med hvis Kalve netop det attende Aarhundredes Afguder pløiede, og vandt saaledes Væddemaalet.

I Øvrigt tænker jeg, der er Ingen af os, som jo af Hjertet ønsker, at ældre, lærdere, navnkundigere Mænd vilde paatage sig den

Uleilighed, at gjendrive det attende Aarhundredes mange og store Vildfarelser, som det gav Navn af Oplysning, men da det hidtil ikke, saaledes i det Samlede og i det Enkelte, er skedt, og det ei bør opsættes et Øieblik længer end nødvendigt, saa bør og vil vi gjøre vort Bedste, visse paa, at selv en saare ufuldkommen Gjendrivelse er meget bedre end slet ingen. Og hvad nu især mig angaaer, da erklærer jeg høitidelig, at jeg finder mig kun lidet oplagt til at gaae *saaledes* i Strid, da det er mig yderst kjedsommeligt, at være en flittig Læser af det attende Aarhundredes Bøger, og det virkelig synes mig, nu som før, at Forsvarerne af det attende Aarhundredes Oplysning, og da især af hvad jeg kalder den *Tellerske* Exegese, den *Henckiske* Kirkehistorie, den *Wegscheiderske* Dogmatik, eller i det Hele den *Semlerske* Theologie, at de er, *aandelig* talt, aldeles *vaabenløse*, saa det var Synd at slaae sig til Ridder paa *dem*, hvis de ikke selv udæskede til Strid, og ansaaes af Mange, især i det lille *Danmark*, for uovervindelige Kæmper. Naar jeg hertil lægger, hvad dog neppe kan findes urimeligt, at jeg helst opoffrede mine Fritimer til poetiske og historiske Sysler med Mænd og Tidsaldere, der ere mig, baade som Dannemand, Digter og Christen, langt anderledes tiltrækkende, end det attende Aarhundrede med sine, i det Mindste poetisk og historisk talt, pygmæiske Heroer, saa maa man vel troe, det er mit Alvor at jeg helst vil have saa lidt som mueligt med *denne* Strid |A:29| at gjøre; men jeg vilde ansee mig selv for uværdig til at bære Navn af *christelig* Boglærd, dersom jeg nægtede de Yngre den Bistand, jeg troer at kunne yde dem i deres retmæssige Opstand mod det attende Aarhundredes *uchristelige* Oplysning, som truer med at ville befæste sig i Danmark, da den begynder at blive husvild i Tydskland; thi hvem der ikke veed det, maae vi dog sige, at, ligesom, ved dette Aarhundredes Begyndelse, de gamle, høilærde Mænd: Dogmatikeren *Storr*, Moralisten *Reinhard* og Kirkehistorikeren *Schröck*, protesterede mod det attende Aarhundredes Oplysning i Salighedens Sag, saaledes fattes der nu, hardtad paa ingen Høiskole, lærde Mænd, som gjør det Samme, og have ved modnere Overlæg, fundet hin Oplysning, de tildeels i Ungdommen hyldede, deres Bifald uværdig. Dette beviser vist nok ikke stort mere, end at vi er langt fra at være de eneste Boglærde, der ansee det attende Aarhundredes saakaldte Oplysning for en stor Formørkelse, men andet skal det ei heller her bevise, hvor det kun gjælder om at bortrydde den Fordom, vor Ungdom, vort ringe Antal, eller vor Unavkundighed turde vække; det egentlige Beviis for vor Ret til at bestride den herskende Oplysning, det maa vi føre selv, eller have tabt.

Den eneste Fordom jeg endnu besinder mig paa, er den, der, om den end ikke findes hos Mange, vist med Flid vil blive vakt imod os, forsaavidt vi vil bestride det attende Aarhundredes Oplysning, *ved at vise dens Uchristelighed*, dette vil Nogle sige, er

unødvendigt, Andre: det er *unyttigt*, og vore Modstandere: det er *intolerant* i høieste Grad.

Vil I bevise noget mod det attende Aarhundredes Oplysning, kan man sige, da beviser, den er falsk, svarer ikke til sit Navn, holder ikke hvad den lover, giver Mennesket intet Lys, end sige Klarhed, i sine vigtigste Anliggender, men vil forføre ham til at glemme dem, til at glemme sig selv over Verden, Aanden over Legemet, Evigheden over Tiden, det **A:30**store Mørke, i hvilket han snart skal nedsynke til de forrige Slægter, over det lille Lys, hvorved han, daarlig nok, veileder sig *til Graven*; beviser det, som jo er, og maa være eders egenlige Paastand, og spilder ikke Tid og Flid paa, vidtløftig at bevise, hvad vel Faa eller Ingen tvivler om, at Theologernes Oplysning, i det attende Aarhundrede, var ligesaavel *uchristelig*, som Poeternes, der banede dem Veien, og Philosophernes, de byggede deres Systemer ved!

Der var en Tid, da denne Fordom syndes mig uovervindelig; thi den beherskede mig, og gjorde, at jeg, *videnskabelig*, lagde langt mere an paa, at vise, hvor under-menneskelig ∴ dyrisk: aandløs og vandet, og hvor falsk: hul og tom, kold og trøstesløs, *end hvor uchristelig* det attende Aarhundredes Oplysning var. Vist nok laae Grunden hertil for en Deel i min poetiske Magelighed, og Modbydelighed for hvad det attende Aarhundrede kaldte Lærdom, men begge Dele vilde jeg dog vist ligesaa vel have overvundet i Kirkens, som jeg overvandt dem i Nordens Historie, dersom jeg ikke havde anseet det for unødvendigt, og troet, trygt at turde forudsætte, Alle vidste, at det attende Aarhundredes Oplysning var ikke blot uchristelig, men antichristelig, ikke blot udsprunget af en anden, men af en aldeles modsat Kilde. Vist nok var det en overilet Slutning, der vidnede om en Mangel paa Menneske-Kundskab, som kun Aar og Erfaring afhjælper, men hvad er naturligere, end at man troer, Alle veed, hvad man har hørt af Alles Mund, og glemmer saaledes, at Mange kan have sagt meer end de vidste, Andre meer end de mindes, og at endelig Mange er født siden vi, og har i deres Barndom kanskee slet ikke hørt, hvad vi hørde i vores. Jeg hører nemlig til dem af det attende Aarhundredes Børn, som hørde baade det *Gamle* og det *Ny*, lærde tidlig, *hvad* Christendom var, og opvoxde under den franske *Revolution*, da de Unge, ligesaa lidt som de Gamle, gjorde nogen Hemmelighed af, at **A:31**den ny Oplysning var aldeles *uchristelig*, saa da var kun Forskjellen den, at hvad de Gamle kaldte en Gru, det kaldte de Unge en Glæde, hvad de Gamle ansaae for et stort Beviis paa den ny Oplysnings Falskhed, det anførde de Unge rask som et indlysende Beviis paa dens Ægthed, da hvad der afslørede og fordrev et saadant Mørke, som det Bibel-Troen havde udbredt, maatte nødvendig være Lys. Naar derfor, i hine Dage, Præster og Professorer, som hyldede den ny Oplysning, udtrykte sig med Skaansel om Bibel og Christendom, og søgte paa

en Maade at rime dem med Oplysningen, da tvivlede Ingen om, at det jo blot var en Virkning af den Forsigtighed og Lære-Klogskab, de, som Tilhængere af Accommodations-Systemet, anbefalede, deels med Hensyn paa de endnu gjældende Symboler, og deels for ei at støde de Enfoldige, der umuelig paa een Gang kunde løsrive sig fra alle de Fordomme, de havde indsuget med Moders-Melken, for ei at skade de Blindfødte, der umuelig, i det man aabnede deres Øine, strax kunde taale at see Oplysningens Soel i al sin Glands. Saa lød dengang Sproget, og den der hørde, den der enstund endog selv førde det, hvor kunde han, i Ungdoms-Aarene, Andet troe, end at man var sig *Uchristeligheden* noksom bevidst, men stod i den Formening, at egen Fornuftighed gjorde Christendommen ei blot overflødig, men i Grunden utaalelig.

Jeg vil her ikke tale om de Mindelser jeg efterhaanden fik om, at man i det nittende Aarhundrede vilde have det Attendes Oplysning anseet for *christelig*, eller om min Trevenhed til at troe, det var Alvor, var Andet end Accommodation, men jeg vil kun sige, hvad der helbredede mig for den urimelige Fordom, at et strængt Beviis, for *Uchristeligheden* af det attende Aarhundredes Oplysning, var *unødvendigt*. Jeg erfarede nemlig, alt som det *nittende* Aarhundredes Børn voxte op, at Mange af dem i al Uskyldighed troede, at f. Ex. *Henckes* Kirke-Historie var christelig, og, ved nøiere Efter|A:32tanke maatte jeg finde, det var høist naturligt; thi hvem der i Barndommen har øst sin Bibel-Kundskab af *Henckes* eller *Scherers* Bøger, sin Christendom af *Campes* Ledetraad eller *Niemeiers* Haandbog, hvad skulde ikke han finde bibelsk og christeligt, *undtagen hvad der netop er det!* Denne Betragtning, at den sidst opvoxte Slægt, netop fordi det attende Aarhundredes Oplysning var tilbunds uchristelig, tit slet ikke veed det, men har taget Læmpningen for gode Vahre, den er det, som har overbeviist mig om Nødvendigheden af at oplyse den uforligelige Strid der er mellem Christendommen og den herskende Oplysning.

Men, kan man sige, er det ikke dog unyttigt, eller hvad kan det nytte, nok saa klart at bevise, hvad der er christeligt, og hvad der er det ikke, naar *Stemningen* i det Hele er saa *uchristelig*, som I vist maae indrømme, naar de fleste Mennesker hylde det attende Aarhundredes Oplysning, fordi de elske den, og bryde sig i Grunden saare lidt om, enten den er tyrkisk eller christelig, eller hedensk, naar det kun ikke klart bevises, den er falsk, urimelig og selvmodsigende, saa det bliver dog altid hvad dens Fiender maae gjøre, naar de vil tænke med Held at bestride den.

Dette er, synes mig, som at spørge, hvad det kan nytte, at drive Fienden ud af Landet, naar man har Formodning om, at Endeel af dets Indbyggere vil vandre ud med ham; thi naar *Uchristeligheden* af det attende Aarhundredes Oplysning er beviist, da er den jo, *aandelig* talt, uddrevet af *Christenheden*, saa enhver som fremdeles

hylder den, *veed*, han er *ingen Christen*, og skulde det ingen Nytte være til, hvad Nytte er da *Oplysning* til, eller er dette ikke en saare vigtig Oplysning for dem, der staae i den falske Formening, at de er Christne, skjøndt de er det ikke, og hvem tør sige, at ikke mangen En af de Christnes Børn, naar han seer dette, og seer sig derved i en saare vigtig Sag skuffet af det **A:33**attende Aarhundredes Oplysning, vil føle Lede til Masken, og vende om til sin Fader! Hvor mange eller hvor faa der igjen vil tilegne sig de Christnes Troesbekjendelse, det veed Ingen, uden Gud, men det faae vi at see, naar det bliver klart, hvordan den lyder, og maa uforanderlig lyde, men ikke før; thi saalænge man indbilder sig, paa den ene Side at kunne følge det attende Aarhundredes Oplysning, og dog paa den Anden at kunne trøste sig ved Christi Forsikkring om Guds Naade, som Noget, Tidernes Erfaring stadfæster, saalænge kan sandhedskjærlige Hjerter slaae under Klædebon af alle Farver, uden dog, i Mørket, at føle, hvad dem fattes. Først, naar man seer, at to saadanne Herrer, som Christus og den *selvkloge* Fornuft, er det umueligt at tjene, saa vil man holde sig til den Ene, maa man foragte den Anden, *vil* man *trøste* sig ved *Christus*, maa man *troe paa ham*, vil man ikke grue for Historiens Vidnesbyrd om Christendommen, maa man antage den, først da lære Menneskene igjen at kjende deres Hjerter, og derefter at vælge deres Veie og Ledsagere. Daarlig maatte vi troe paa Christendommens Sandhed, om vi ikke fælde os visse paa, at naar kun Blænd-Værket borttages, vil alle de som have Hjerter for Sandhed, ogsaa faae Øie for Guddoms-Klarheden i vor Herres *Jesu Christi* Aasyn, saa Beviis-Førelsen, for Christendommens Sandhed, kan vi trøstigt overlade til den Aand, der selv i Menigheden vil fuldende den gode Gjerning, Han i den begyndte, hvis Redskaber dog ogsaa vi ere, til vor beskikkede Deel.

Skal jeg nu endelig omtale, hvorvidt det er *intolerant*, at bevise Uchristeligheden af det attende Aarhundredes Oplysning?

Ja, det vil jeg, om ikke for andet, saa dog for Ordets Skyld, der unægtelig er et af dem, der trænger til Oplysning.

Jeg har oftere ivret mod Brugen af Kunst-Ord, fornemmelig mod dem af fremmed Oprindelse, og saa meget er **A:34**vist, at fremmede Ord der trænge selv til en Tolk, give *ingen Oplysning*, og enten maa da *Intolerance* kunne oversættes paa Dansk, hvilket da bør skee af Skribenten selv, fordi det ei er vist, hver Læser har en Tolk ved Haanden, eller det kan ikke oversættes, og bør da udelades, hvor vi vil oplyse Andre om, hvad det er, der driver vore Modstandere, hvad det er, som vil nedrive og gjendrive vore Sætninger.

Dette, mener jeg, er soleklart, men da det desuagtet ei er rimeligt, at Vennerne af det attende Aarhundredes Oplysning vil opgive Brugen af et Ord, der, netop ved sin *Ubestemthed* allerede gjorde *Voltaire* ypperlig Tjeneste, og har, hvor det tillige var

fremmed, gjort Underværker til at afvæbne og vanære den voltairiske og semlerske Oplysnings Modstandere, under disse Omstændigheder er det vel klogest, med Forord, saavidt mueligt, at forebygge unødige Trætte og videre Uleilighed.

I *politisk* Forstand kaldte nu *Voltaire*, og alle Oplysnings-Mændene i det attende Aarhundrede, alt Det *Intolerance*, som ei vilde taale, at Enhver troede, hvad ham lystede, og at hvem der intet troede, spottede med dem, der troede, skjældte dem for Hyklere, Fanatiker, Mørkets Venner, Folke-Bedragere o. s. v. og hvorvidt *Staten* vil afsige eller øve *Intolerance* i denne Forstand, maae vi overlade til den, men toges vi paa Raad, vilde vi sige, det udentvivl var bedst at taale, hvad der dog i Grunden aldrig lader sig forhindre, og hvad der kun bliver værre, naar det bekæmpes med verdslige Vaaben. Saa tænkte og taledede allerede den voltairiske Oplysnings høiærværdige danske Modstander i forrige Aarhundrede: *Nicolai Edinger Balle*, der fandt, at *Bibelen* kunde bedst *forsvare sig selv*, og det maa for christelige Stridsmænd altid være en Ære at træde i saa priselige Fodspor.

IA:35 Om *Voltaire* derimod selv kaldte det *intolerant*, naar *Rousseau*, eller Andre, skrev *imod ham*, og stræbde at bevise, hans Oplysning var uchristelig og ugudelig, det er jeg ikke flittig Læser nok af hans Skrifter til at vide, men jeg formoder, han var dertil for klog, da han vel maatte indsee, at, var *Intolerance* en skammelig Last, og viste man sig *intolerant*, saasart man, i Troes-Sager, for Troes eller Vantroes Skyld, det være sig nu med Ret eller Uret, heftig og bittert angreb Nogen i Ord, da havde han beredt sig selv den høieste Skjændsel, thi da havde han unægtelig øvet *Intolerance* i høieste Grad.

Derimod veed jeg godt, at de almindelige Oplysnings-Mænd, i forrige Aarhundrede, var enten ikke oplyste nok til at fatte denne soleklare Sandhed, eller de regnede dristig paa det ægyptiske Mørke, som de paastod, rugede over alle deres Modstandere, thi de kaldte det ædel Sandhedskjærlighed og Iver for Oplysningens Udbredelse, naar de stræbde at bevise de grueligste Ting om *Kirke* og *Præster*, men enhver kraftig Modsigelse, der umuelig kunde finde Sted, uden Oplysninger, der var dem ubehagelige, den kaldte de, uden Betænkning, *Intolerance*, og saaledes maatte den, dog visselig ikke for lidet, eftergivende *Balle* finde sig i at være intolerant, og være glad, naar man ikke benævnedes ham værre.

Man seer nu let, at, naar det skal være Meningen, naar Modstanderne vil have Lov til at skrive alle deres Beskyldninger mod os: for Overtro, Obskurantisme, Sværmerie, Fanatisme o. s. v. paa Sandhedskjærligheds Regning, men kan ikke tænke sig nogen anden Grund til den *Gjendrivelse* vi sætte derimod, end *Intolerance*, da faaer vi, saavel som *Balle*, finde os i at hedde *intolerante*, og nøies med at oplyse vore Læsere om, hvad det vil sige; at det nemlig her

kun er et *Skjælds-Ord*, der enten rammer Modstanderne tilligemed os, eller *kun dem*, der stride med saadanne Mørkets Vaaben. **IA:36** De vil nemlig ikke *taale*, at det maa ansees for den ægte, sande Christendom, hvad vi, under dette Navn, forkynde, og vi kan da umuelig *taale*, at hvad der i vore Øine er den ægte, sande Christendom, skal udraabes for Kjætterie og Vildfarelse, eller at der, *under Navn af ægte*, oplyst *Christendom*, skal forkyndes Noget, der, efter vor Overbeviisning, er aldeles uchristeligt, og enten er vi nu paa begge Sider intolerante, fordi vi ikke vil *taale*, hvad vi ansee for en fordærvelig Vildfarelse, og da er Intolerance uadskillelig fra Sandheds-Kjærlighed, eller ogsaa rammer Beskyldningen for Intolerance aabenbar kun vore Modstandere, der ikke vil *taale*, at vi, i Talen om Christendom, følge vor Overbeviisning, ligesom de følge deres, vil ikke *taale*, hvad dog aabenbar er nødvendigt, at vi kalde *uchristeligt*, hvad der *strider imod* det, vi kalde *Christendom*.

Men, lad saa være, kan man sige, at Intolerance er et af de ubestemte Ord, der intet oplyser, men altid føder Misbrug, og burde derfor aldrig anvendes i nogen Stridighed om aandelige Ting, saa er det dog vel haardt, uskaansomt og ukjærligt, at lægge den store Vægt paa *Uchristeligheden* af det attende Aarhundredes Oplysning, da I dog neppe tvivle om, at denne Oplysning endnu har mange Venner ogsaa blandt dem, hvis Stilling i Staten gjør det nødvendigt for dem, at *hedde Christne*, og som derfor ikke, uden Selv-Opoffrelse, kan indrømme hiin Oplysnings Uchristelighed, om den end blev dem klar.

Dette er et Spørgsmaal til Hjertet, som der vil bløde Hænder til at behandle sømmelig, og som jeg derfor helst, som hidtil, undveeg, naar jeg ikke klart indsaae, det er af indgribende Vigtighed, og maa besvares reent, skjøndt med al den Skaansel, Sandheds-Kjærlighed tillader.

Havde jeg virkelig været saa uskaansom, og haardhjertet, som Mange ansaae mig for, da vilde jeg, for mange Aar **IA:37** siden, have lagt Danmarks Præster paa Hjerte, hvad de have forbundet sig til, og dog altid overtræde, *naar* de enten *bestride eller fortie* hvad den Augsburgske Confession kalder sand og ægte Christendom, lagt dem paa Hjerte, at naar *denne* Christendom i deres Øine var mørk Overtroe og skadelig Vildfarelse, da bød Samvittigheden dem at nedlægge deres Embeder; men det har jeg aldrig nænt, fordi jeg følte, at uagtet det var strængt retfærdigt, at prædike Loven for dem, der ei vil høre Evangelium, saa tilkom det dog ingenlunde os, der bede: Herre, gak ikke i Rette med dine Tjenere, thi vi kan ikke svare dig Eet til Tusinde! Selv nu, da denne strænge Bedømmelse er blevet lydelig, baade i Tydskland og her, vilde jeg ikke omtale Sagen, dersom jeg ikke indsaae, det var baade tilladeligt og tilbørligt at yttre en mildere Mening. Vist nok kan jeg ikke ansee den sædvanlige Udflugt for andet, end en jesuitisk Forbeholdenhed, der kun kan

tilfredstille Samvittigheder, jeg ikke maa trøste, men naar man tager Sagen paa det Strængeste, da glemmer man den store Forskjel, der er paa en Eed, man aflægger for Retten paa, i et bestemt Tilfælde at tale efter bedste Overbeviisning, og den man aflægger til Staten, om at ville troelig holde visse aandelige Forpligtelser i deres hele Omfang. Strængt talt, maa man vist nok vide, *hvortil* man forpligter sig, have det redelige Forsæt at opfylde det, og, naar man ei længer kan eller vil, da aabenhjertig tage sit Løfte tilbage, men naar Forpligtelsen angaaer *aandelige* Ting, hvortil man ei kan nøde sig selv, og hvoraf man ikke, uden Hyklerie, eller den høieste Letsindighed, kan antage det blot udvortes Skin, naar der kan være Tvivl om, hvorvidt Øvrigheden tager det saa strængt med Forpligtelsen, som Ordene nu engang, af flere Grunde *uforanderlig*, lyde, naar den herskende Tænkemaade i religiøse Anliggender er letsindig, den herskende Tankegang aldeles verdslig, da vil jeg hverken være den der kaster den første **A:38** eller den sidste Steen paa en Medtjener, fordi han ikke, som jeg, havde den, i hine Dage, sjeldne Lykke, at være enig med sig selv, om det store Embede, os er betroet, og siden, maaskee med megen Sjæls-Uroe, gjorde sit Bedste, uden selv ret at vide, om han skulde kæmpe eller flye. Sandelig, her skal en Christen lægge Haanden paa Hjertet, og lade Vedkommende selv afgjøre den Sag med Gud, deres Samvittighed og Staten, og jeg vilde ikke være den Raadgiver, der bidrog til, at samvittighedsfulde Mænd skyede Kirken, eller forlod den, for maaskee at give Plads for Hyklere og Ordgydere. Det er en sørgelig, en gruelig Forvirring, der har taget Overhaand i den kirkelige Underviisning over hele Christenheden, men jeg har altid nærret det glade Haab, og nærer det fremdeles, at den, i det Mindste hos os, ved Sandheds Kraft, i Forbindelse med den Mildhed og Skaansomhed, der stedse i Danmark udmærkede baade Øvrighed og Folk, efterhaanden skal vige for saa christelig en Enighed, som man i Verden kan vente.

Men, skal det skee, da maa det naturligviis blive klart, *hvad* der er *christeligt*, og *hvad* der er det *ikke*, og her kan ingen Skaansel finde Sted, thi hvad man finder uchristeligt, kan man ikke kalde det Modsatte, uden at belyve Christendommen, og modsige sig selv; i denne Undersøgelse maa ingen, der vil lære Andre Christendom, undlade at tage levende Deel, og hvem der ikke, naar han seer, hvad der er sand, ægte *Christendom*, vil prædike den, maa nødvendig føle, at han ikke, som ærlig Mand, kan, *under Navn af Christendom*, forkynde hvad han veed, er det ikke, og selv maa han nødvendig indsee, at den Sag er for vigtig, til at hans Personlighed kan komme i Betragtning. Selv er han sin Dommer, og er han uærlig nok til at ville skuffe sine Medmennesker i deres Saligheds-Sag, da tager han sig naturligviis ei Sagen nær, og for at skaane saa uværdige Personer, som vi bør haabe, neppe findes, skulde vi derfor

undlade at tale Christen|A:39dommens Sag, der jo umuelig kan tales med Frugt og Klarhed, naar man derved forstaaer en Blanding af de fiendtligste, uforeneligste Dele.

Vil man endnu spørge videre, sigende: men, er det saa, er det aldeles umueligt i Christendommen at forene de stridige Elementer, der, især siden Midten af forrige Aarhundrede, have gjæret i den protestantiske Menighed, hvordan kan det da være, at medens I saa reentud nægte de rationalistiske Theologer det *christelige* Navn, de dog hverken frakjende eder eller de gamle Theologer det, men gjøre sig meget mere en Ære af at kaldes Fortsættere af *den* Reformation, *Luther* og *Melancton* begyndte; mon det dog ikke vil falde vanskeligt at bevise, at Dette er en blot Følge enten af Blindhed eller af en heel tvetydig Accomodation?

Modstanderne vil udentvivl fristes til at spørge saa, og gjør de det, da faaer man at see, hvad vi kan bevise, men vil Modstanderne tage et godt Raad af en ærlig Fiende, da skal de ikke spørge saa, da skal de strax indrømme os, at *deres Oplysning er uforenelig med Luthers*, og at *kun den ene* kan være *christelig*, ellers er de uden Redning forlorne, thi, seer jeg ikke meget feil, da lader det sig i en Haande-Vending *unægtelig* bevise, at hvem der kalder Christendom, hvad han bestrider som Mørke, gjør enten sig selv til Uchristen, eller beviser, at han er yderlig slet oplyst.

Saaledes tør jeg haabe, foreløbig, efter Evne, at have, ikke ganske forgjæves, bekæmpet de Fordomme, der lettest kunde indtage Læserne mod os, og tør da skride nærmere til Sagen, ved, i en almindelig Betragtning, at henvende Læsernes Opmærksomhed paa den gennemgribende Uchristelighed af det attende Aarhundredes Oplysning.

(Fortsættes.)

[A:97]

Om det attende Aarhundredes Oplysning i Salighedens Sag.

Er selv Lyset i dig Mørke, o da, hvilket Mørke!

Matth. VI. 23.

(Slutning).

“Saaledes tør jeg haabe, kortelig efter Evne, at have, ikke ganske forgjæves, bekæmpet de Fordomme, der lettest kunde indtage

Læserne mod os, og tør da skride nærmere til Sagen, ved, i en almindelig Betragtning, at henvende Læsernes Opmærksomhed paa den gjennemgribende *Uchristelighed* af det attende Aarhundredes Oplysning.”

Saaledes endte jeg sidst, men jeg hører en Røst, uvist hvorfra den kommer, som siger: du tør vel *haabe* det, men du turde vel ogsaa finde dig skuffet i dette, som i saa mangt et dristigt Haab, du fattede; thi een Indvending har du ladet uberørt, ventelig fordi du foragtede den, men, for at tale i dit eget Sprog, det turde da gaae dig, som Frigga, der foragtede det eneste Vaaben, der kunde fælde hendes Elskelige. Hør og forstum! eders Foretagende er *forargeligt*, i allerhøieste Grad forargeligt, saa det maa være hellig Pligt for enhver sand Menneske-Ven, og Ven af den offentlige Rolighed og den borgerlige Enighed, om mueligt, at *kvæle det i Fødselen*, og vi *tør haabe*, med forenede Bestræbelser at naae dette vort ædle Øjemed. Vi vil slet ikke strides med dig om, hvad der i Grunden er christeligt, derom maa, for os, hver troe, hvad ham lyster, naar han kun ikke vil paatrænge os sine Meninger, og det Hele turde vel i Grunden |A:98kun være en Ord-Strid; men at forkiættre det hele eller halve Præsteskab i et Land, at vække hos den vankundige, uforstandige Almue, og den letsindige, ubetænksomme Ungdom, den ulyksalige Mistanke, at en stor Deel af deres Lærere forvilder og forvirrer dem i Salighedens Sag, det er, som Historien lærer, en Fanatisme, der kan have de uoverseeligste, grueligste, sørgeligste Følger, baade i private og offentlige Forhold, ja, vi sige det med Gysen, det er, hvad der kan hvæsse Borgeres Sværd mod hinanden, kuldkaste Throner, opløse Stater, i Bund og Grund fordærve og ødelægge Folk og Riger; saa her bør den verdslige Øvrighed være paa sin Post, og paabyde Taushed, eller dog paalægge Talen saadanne Baand, at den bliver uskadelig.

Det klinger vist nok frygteligt, og jeg kiender vel det Land, hvor en saadan Tale finder Indgang, til at forblinde Regjeringens Øjne, men, Gud skee Lov! det Lands Navn er *ikke Danmark*, og derfor glemde jeg virkelig, at man her kunde vente en saa udansk, uhistorisk, uchristelig, *tyrkisk* Indvending imod det Foretagende, at undersøge, hvad der er Sandhed i Salighedens Sag, og om det er den *sande Christendom*, der nu enstund med saameget Pral har udgivet sig derfor. Jeg skal heller aldrig nægte, der hører for en Christen, især en Christen fra de sidste Tiere i det attende Aarhundrede, efter min Erfaring, Saameget til, med Sagtmodighed, at besvare slig en Indvending, at jeg helst overlod en Anden den Forretning; men da jeg nu for Øjeblikket ingen Anden veed, som jeg tør haabe baade kan og vil gjøre det bedre end jeg, maa jeg dog gjøre mit Bedste, og ovenikiøbet være glad ved, at jeg tidsnok erindredes om en Mangel i min Fortale, det staaer i min Magt dog nogenledes at afhjælpe.

Det Første, som her rinder *mig* i Tanke, maa nødvendig være,

at for *tredive* Aar siden hørde man i Danmark |A:99| omtrent samme Indvending mod det kun alt for heldige Foretagende, der dengang hørde til Dagens Orden. Vel var det ikke *Balle* eller *Guldberg* der taledes saa, thi de var klarøiede nok til at indsee, at de Præster og Professorer, som grue for en Undersøgelse om, hvorvidt de lære Sandhed og især hvorvidt de lære sand Christendom, derved enten røbe en slet, eller vanære en god Sag, og at en Christen, som tænker, *Forargelse* kan undgaaes, har glemt, hvad Herren siger, det er nødvendigt, at Forargelser maae komme, og værst for dem selv, ved hvem de komme. Men de vare dengang faa blandt Christne, der med *Balle* og *Guldberg* havde den faste Tro, at Bibelen kunde forsvare sig selv og sine Tjenere, og derhos den klare Indsigt, at det var langt meer end al Verdens Magt formaaede, da der vil længere Arme, end selv de største Konger have, til at lukke alle Munde, da der vil meer til Tro end Læbers Ord, og noget ganske Andet til at dæmpe Tvivl end Taushed. Endeel af Præsterne, og hvem der ellers følte eller foregav Sorg over den gruelige Forargelse, det var, at udraabe *Bibelen* for den dumme og latterligste, tildeels endog for den skadeligste og uanstændigste Bog, man kiendte, og at udraabe Mængden af Præsterne for de største Faare-Hoveder eller de samvittighedsløseste Hyklere, Solen beskinne, fordi de prædikede Guds Ord, efter den Augsburgske Confession, som danske Lov og deres Embeds-Eed forpligtede dem til; Disse lod sig, stundum i Lys, dog mest i Løn, forlyde med, at det var et Uvæsen, Regieringen burde hemme, enten ved reent at forbyde al Strid om Religionen, eller dog ved at sætte den Grændser: befale, den skulde føres paa Latin, eller paa anden Maade hindre de forargelige Taler fra at komme de Enfoldige og Vankundige for Øine. Man hørde ogsaa tale om, hvortil *Fritænkeriet* kunde og vel maatte lede, naar det udbredtes hos Mængden, man havde i Frankrig et Exempel at beraabe sig paa, der |A:100| vel maatte kaldes saa lysende, som et ildsprudende Bjerg, og man behøvede ei engang at beraabe sig paa fremmede Exempler; thi de Fleste, hvem dengang den *Augsburgske Confession* var en Torn i Øiet, dulgte slet ikke, at *Constitutionen af Sextenhundrede* og *Treds* var dem endnu en større, og at begge Dele, om de maatte raade, snart skulde blive Oldsager, der neppe undtes Sted i Archiver. Under saadanne Omstændigheder var det unægtelig en svar Opgave at finde Grændsen for den verdslige Arm, men *Balle* fandt den uden Møie i sin Bibel, og erklærede: hvem der vil løbe Panden imod Kirke-Muren, bør have Lov dertil, men hvem der vil forgribe sig paa Staten, bør man give Troen paa dens Kraft i Hænderne; og jeg tør troe, det gjør den Danske Regiering Ære, at saa skedte: at det attende Aarhundredes Oplysning fik Lov til at vise sig i al sin aandelige Glands, Lov til at prøve Styrke med Bibel og gammeldags Christendom, men ikke Lov til at sætte Kronen paa Dyret med de mange Hoveder.

Men hvad dømme Vennerne af det attende Aarhundredes Oplysning herom? Naar de udraabe vort Foretagende for Noget, der, paa Grund af Forargeligheden, maa afskyes, og burde med Magt kvæles i Fødselen, da maae de nødvendig misbillige den Overbærelse, vor Regjering viste mod hvad der dog vel, i det Mindste, var ligesaa forargeligt, som hvad vi begynde, ja, de maae sige, det var stor Skade, at man ikke kvalde det attende Aarhundredes Oplysning i Fødselen, da den unægtelig udbredte en gruelig Mistillid til Folkets Lærere, forstyrrede i alle Maader Roligheden, og gav den borgerlige Tilfredshed og Enighed et Saar, der end bløder, og som endnu kan have de farligste Følger. Saaledes maae de dømme, naar de ikke aabenbar vil modsige sig selv, ved den Paastand, at i Slutningen af det attende Aarhundrede burde man taale alle muelige Forargelser, men i Begyndelsen af det Nittende |A:101| skal man kvæle dem i Fødselen. Men vil de undgaae denne Selv-Modsigelse, falde de rigtig nok i en anden ikke mindre, thi, uden Selv-Modsigelse, kan man jo dog umuelig ønske undertrykt, hvad man selv hylder og ophøier som velgjørende Oplysning, og der er da ikke andet for, end man maa ændre sin Tale, og sige: den blotte Forargelighed, og Hensynet paa farlige Følger i Muelighedens Rige, er vist nok ikke lovlig Grund til at fordømme eller undertrykke et i Øvrigt velgjørende og priseligt Foretagende, derfor burde det attende Aarhundredes Oplysning ingenlunde undertrykkes, men det bør eders, som aabenbar er en i alle Henseender skadelig Formørkelse. Hertil maa vore Modstandere nødvendig komme, naar de ikke vil modsige sig selv, og da staae vi atter ved det store Spørgsmaal, hvis Oplysning der er den rette, et Spørgsmaal, de dog neppe vil paastaae, enten Magtsprog eller Undertrykkelse kan afgjøre!

Men, skjøndt jeg tør haabe, at Modstanderne, efter denne kjærlige Advarsel, vil vogte sig for, offentlig, at tale om Forargelse, og politisk farlige Følger, var det vel mueligt, at de desivrigere talde derom inden fire Vægge, og kunde, hos Endeel, der ikke regne det saa nøie med en Smule Selv-Modsigelse, finde aabne Øren. Hvad Undertrykkelse angaaer, kan man vist nok være rolig, saalænge Gud under os en Konge, der elsker Sandhed og Oprigtighed saa høit, som *Frederik den Sjette*, og det er desuden ret en uskatteerlig Lykke, at vore Indvendinger mod det attende Aarhundredes Oplysning fremkomme under en Fyrste, der selv ved Styret har gennemlevet hine Dage, da alle den Oplysnings Venner raabde, at kun ond Samvittighed, eller kiærtingagtig Feighed, kunde raade til at lægge Baand paa Talen om hvad man kalder en Saligheds-Sag, og som det derfor unægtelig maa være hvert Menneske vigtigt at betragte i Dets rette Lys! Neppe kan Nogen føle dette dybere end jeg, hvis |A:102| offentlige Tale, baade med Mund og Pen, mod hvad jeg kalder falsk Oplysning, for menneskelige Øjne at see, maatte blevet kvalt i

Fødselen, hvis Danmark ei havde havt en saa erfaren, sandhedskjærlig Drot; men netop Dette, at man virkelig lagde an paa at faae min Tunge bundet, og at jeg virkelig hos Mange har fundet den Fordom, at min Tale, *mod* det forargeligste Uvæsen, der har fundet Sted i Christenheden, var forargelig, og derfor i det Mindste høilig at misbillige, Dette burde for længe siden drevet mig til med Flid at bekæmpe en Indbildning, der staaer saa fiendtlig mod al Oplysning, altsaa mod al Sandhed. At jeg imidlertid ikke har gjort det, og at jeg selv nu nær havde glemmt det, kommer, saavidt jeg kan skjønne, ogsaa meest deraf, at jeg fik min første Dannelselse i det attende Aarhundrede, og derfor let overseer, hvad der har sit Udspring i det Nittende, og det har, blandt os, den iiskolde Ligegyldighed for aandelig og evig Sandhed, der skjuler sig under Masken af dyb Ærbødighed for det Hellige i alle Skikkelser, og den ømmeste Frygt for at berøve Nogen hvad der, det være nu med Ret eller Uret, er hans Hjerte dyrebart. Denne *Ærke-Katholskhed*, for hvilken det er ligegyldigt, *hvorved* man trøster og beroliger sig, og som trøster sig selv med, at Sandhed og Løgn, i aandelige Ting, kommer vel i Grunden ud paa Eet, den kiendte man hos os, i det attende Aarhundrede, kun lidet til, og derfor har jeg været seen til at troe, man virkelig kunde ansee det for bedre, om de groveste Vildfarelser i Salighedens Sag rodfæstede og forplantede sig, end om man, ved levende at bekæmpe dem, vilde vække Folk af den Døs, de kalde Rolighed, og nødig vil forstyrres i. Kun Erfaringen har paanødt mig den Overbeviisning, at denne Tænkemaade ingenlunde blot er Natur-Philosophiens, men i det Hele vort Aarhundredes onde Aand, og at de, der fare under christeligt Flag, med falske Papirer, derfor allevegne finde mange aabne Øren, naar de, skiøndt i Selv-Modsigelse, raabe Vee over os, som dem der ikke grue for at give Forargelse og forstyrre Kirkens Fred!

Under saadanne Omstændigheder er ingen Sag saa klar, at den jo trænger til at fremstilles i al sin Klarhed, og, maatte det lykkes mig med den nærværende, tør jeg sikkert haabe at borttrydde Fordommen, overalt hvor det kun er en Fordom, og ei et Mundheld, man har sine Grunde til at bruge.

At give *Forargelse*, veed man dog vel, er, christelig talt, med Ord eller Exempel, at friste og forføre de Enfoldige og Ubefæstede til hvad der er *uchristeligt*, og forsaavidt det ansees for uafgjort, om det attende Aarhundredes Oplysning er christelig eller ikke, maa det da ogsaa være uafgjort, om vi, der bestride den, give Forargelse eller ikke, saa, hvad end Modstanderne mene, maae de dog først bevise deres Lærdoms Christelighed, før de kan kalde vor Modsigelse, i christelig Forstand, forargelig; thi at *Christus ei* vilde kalde det forargeligt, at man afslørede hvad der falskeligt udgav sig for Christendom, det er dog vel indlysende!

Herved komme vi altsaa ikke videre end *til* Strids-Punkten, og

tage vi nu Ordet i sin videre Bemærkelse, saa *forargeligt* og *anstødeligt* bliver eet og det Samme, da maae Vennerne af det attende Aarhundredes Oplysning nødvendig indrømme, at den er ligesaa forargelig som vores Modsigelse; thi den har unægtelig *stødt* mange tusinde Mennesker, og støder os i det Mindste ligesaa meget, som vor Oplysning støder Andre.

Spørgsmaalet maa da vel blive, om man, for Ingen at støde, skal undlade at bestride, hvad man troer er en fordærvelig Vildfarelse hos sine Med-Mennesker, og hvem seer ikke, at dette Spørgsmaal umuelig kan besvares bejaende, uden at bryde Staven over al Oplysning, og prise den Hjerteløshed, der gjør ligegyldig for Andres sande Vee og Vel!

|A:104 Dog, selv om man ikke seer det, som i vore *sært* oplyste Dage vel er mueligt, saa veed man dog vel, at *Morten Luther* stødte saare mange Mennesker, ved den Paastand, at Pavedømmet var en aldeles falsk Christendom, og at Millioner endnu paastaae, han paa den forargeligste Maade forstyrrede Kirkens Fred og Enighed, ja udstrøede en Tvedragts-Sæd, der baade i Kirken og Staten har havt de grueligste og fordærveligste Følger, foraarsagede den blodige Tredivaars-Krig, og i det Hele den Uforsonlighed mellem Tydskslands Folk, som afkræftede og omsider opløste Riget. Det veed man dog vel, og nu spørger jeg: om slige Betæneligheder burde afholdt *Luther* fra at aabenbare og bekæmpe Pavedømmets Vildfarelser, eller om man finder, det var dumt af Frederik *den Vise*, at han ei kvalde den Oplysning i Fødselen?

Dog, selv om man i Grunden er catholsk nok til at mene, det kunde ikke skadt, om *Luthers* Mund var blevet bundet, hvad siger man da om *Christi* og *Apostlernes*?

Man veed dog sagtens, at *Christus* stødte og forargede Mange med sine haarde Taler, at han ret med Flid vakde den Mistanke hos Folket; at deres Lærere var Øjenskalke, som havde ranet Kundskabs Nøgel, gik selv ikke ind, og holdt dem ude, som vilde indgaae, og at han aabenlydt bekiendte, det var hans Villie at tænde Tvedragts-Ild paa Jorden, saa der blev Splid, selv mellem dem, Naturens Baand paa det Nøieste sammenknyttede, og man gjør ham da ingenlunde Uret, ved at paastaae, han mægtig bidrog til den jødiske Stats Opløsning og Ødelæggelse. Man veed vel ogsaa, at hans Apostler, hvor de mellem Hedningerne forkyndte Evangelium, stødte Mangfoldige, ved at erklære dem for Afguds-Dyrkere, og at de Christne tidlig med Rette beskyldtes for at svække Folkenes Patriotisme, og end mere deres Agtelse for det lønnede Præsteskab, og nu spørger jeg: havde de Ypperste-Præster Ret, som sagde om Christus: han forfører Folket, **|A:105** havde Jøder og Hedninger Ret, som stræbde i Fødselen at kvæle det Ord, der udraabde alt Modsat for Løgn og Vildfarelse, eller havde Christus og hans Apostler Ret deri, at en Oplysning kan være Menneskene saa vigtig, at den bør

meddeles og annammes, om det saa end skulde skee paa al timelig Velfærds Bekostning!

Siger man nu: *Christus* og hans Apostler *havde Uret*, da bekiender man jo derved, man er ikke Christen, men siger man, de havde Ret, da maa man ogsaa indrømme, de har Alle Ret, der, for en saa vigtig Oplysnings Skyld, tilsidesætte alle verdslige Hensyn, og her staae vi da atter ved det store Spørgsmaal: *hvis* Oplysning er christelig: det attende Aarhundredes eller den Modsatte, et Spørgsmaal, dog vel intet verdsligt Hensyn bør hindre fra at blive grundigt besvaret.

Meget mere var om disse Ting at sige, og jeg tiltroer mig neppe for meget, naar jeg troer, soleklart at kunne bevise, at det attende Aarhundredes Oplysning, hvad den saa ellers var, unægtelig var skarp som et tveegget Sværd, til at overhugge alle de Baand, der giennem Aarhundreder sammenknyttede Fyrster med Folk, Menneske med Menneske, ja selv de Nærmeste, Forældre og Børn og Ægtefolk, med hinanden, og man skulde da vel betænke sig, før man vovede at paastaae, vor Kamp mod en saadan Oplysning var Noget, en lovlige Øvrighed, af hvad Navn nævnes kan, end sige da en *Kongelig*, en af Mennesker uindskrænket *Kongelig*, skulde finde *forargelig*, farlig for Rigets Ro og Borger-Enigheden. Sandelig, fra denne Side betragtet, er vort Foretagende saa uangribeligt, saa aabenbar i hver Stats Aand, som har en *protestantisk* Fortid, at jeg ei kan tænke mig noget stærkere Beviis paa Modstandernes Blindhed, eller dog paa deres altfor overdrevne Tanker om vor Dumhed, end at ville røre ved en Stræng, som de skulde være saare glade ved, om vi vilde lade, saavidt mueligt, uberørt. Det troer jeg imidlertid, vi **IA:106**alle vil, og det vil i det Mindste jeg, uden dog at forlange nogen Tak derfor, thi jeg vil det visselig ikke, for at skaane det attende Aarhundredes Oplysning, men kun for at ære og tro at tiene *den Herre*, som vidnede: mit Rige er ikke af denne Verden, men jeg er dertil født og kommet til Verden, at jeg skal give *Sandhed* Vidnesbyrd, hvo som er af Sandhed, hører min Røst. Kun derfor, kun fordi jeg ikke vil have Lodd eller Deel med dem, der, paa Sandheds Bekostning, smigre Verdens Herrer, og opmuntre dem til at bygge paa *Christi Kirke*, som paa en *Caserne*, kun derfor vil jeg nødig fremstille Forholdet mellem det attende Aarhundredes Oplysning og det *danske* Rige, i al sin Klarhed; men seer jeg, at man fremdeles, i Lys eller Løn, arbejder paa at *fordunkle* det, da nødes jeg dertil, og lægger herved høitidelig alle ubehagelige Følger, som deraf muelig kunde flyde, paa Modstandernes Hoved og Ansvar!

Ja, det veed jeg, *dansk* i alle Maader, ærlig og aaben var min Færd og min Feide, fra den første Dag, jeg greb Pennen, for med *Aand* at bekjæmpe, hvad jeg kaldte *Vind*, med *Lys* at fordrive hvad jeg kaldte *Mørke*, jeg veed, at har Modstanderne nogensteds stødt paa mig i det Dunkle, da saae de, jeg var der kun, for at møde dem,

hvor de vilde undgaae mig, og aldrig fandt de mine Spor paa de krogede Veie. Jeg tør da sige: det er ikke om *mit* Navn jeg freder, naar jeg lader det være glemmt, *hvorledes* man hidtil har bekæmpet mig, som om det var i Mørke man skulde stride om, hvis Oplysning der var den ægte; men for Fremtiden maa jeg frabede mig en saa uværdig Modstand, og hvad jeg herefter seer omsnige sig i Mørket, det aabenbarer jeg *uden Skaansel*. Alt hvad man ellers vil sige og gjøre mod den giennemgribende Forandring i Kirke og Skole, jeg aabenbar forkynnder, det er min Agt, med Guds Hjelp, at forberede, det skal jeg stræbe at optage i den bedste Mening, og at be|A:107kæmpe med Sagtmodighed; men stræber man at gjøre mig, og hvad jeg giver min Stemme, mistænkt hos Øvrigheden, og at forurolige den, som om det var en, for Statens Vel og Rolighed, farlig Sag, jeg sysler med, da vil jeg ikke være spag, men bekæmpe et saa *uærligt* Foregivende med den historiske Sandheds lynende Sværd, og da anklage Vennerne af det attende Aarhundredes Oplysning ikke mig, men sig selv; thi jeg har *advaret* dem i Tide. Man kalde det Pral, man kalde det hvad man vil, jeg føler, det er min Pligt at tale saa, uden Omsvøb, nu da min Bane har naaet den Punkt, at jeg med Rolighed kan og maa sige: mine Been komme nu til at hvile hos mine Fædres, eller ikke, mit Liv i denne Verden vorde langt eller stakket, saa skal ikke noget Hensyn mere hindre mig fra, paa hver ærlig Maade, at bekæmpe hvad der *kalder sig Christendom, men er*, efter min fulde Overbeviisning, *netop det Modsatte*. Hvorvidt Andre vil finde denne min Overbeviisning *velgrundet*, det maa Tiden vise, men i mine Øine er og maa den nødvendig være det, da den, under fjorten Aars flittig Granskning i Skriften, under Spot og Modsigelse, under mange Slags Trængsel, og alle Slags boglige Sysler, vel har klaret, men ei i mindste Maade forandret sig, og denne Overbeviisning, i uadskillelig Forening med min Tro paa Christendommen, som *den eneste* Vei til Guds Rige og de Levendes Land, baade her og hisset, den maa og vil jeg, med Guds Hjelp, udtale skriftlig, ei mindre frit, ei lunknere og svagere, men klarere, end det er mundtlig skedt, og, efter vore Omstændigheder, i offentlig og mundtlig Tale, mueligt: og dermed, i *Jesu* Navn, Trods dem, det ville forhindre!!

Naar man videnskabelig skal tvistes om, hvad der er christeligt, og hvad der er det ikke, da maa man nødvendig først see til at blive enig med Modstanderne om, *hvor* man finder |A:108Christendommens ægte Kilde, hvoraf den skal udledes, og, kan man ikke enes derom, bør man slet ikke trættes om, hvad der er christeligt, men kun om, hvor Kilden findes, ellers bliver Kampen, om ikke tom Ord-Strid, saa dog en dunkel, uafgjørende Skygge-

Fægtning. Det er nemlig, i en Lignelse, hermed, som naar to Kæmper udæske hinanden, kan de ikke enes om, hvor Kredsen skal skrives, da bliver enten Kampen til Intet, eller den Ene maa drage Sværd paa Stedet, og kun lade Modstanderen Valget mellem at flye eller fægte. Derfor begynder jeg her med den Sætning, at det *Ny Testamente* er den *eneste* Kilde, hvoraf ægte Christendom *videnskabelig* kan øses, og bygger min hele Beviis-Førelse paa denne Forudsætning, som en, i mine Øine, urokkelig Grundvold, og hvem der vil benægte den, skal nødes til, enten at nævne en anden Kilde, eller at indrømme, han veed ikke selv, hvad Christendom er, og taler derfor hen i Veiret, naar han kalder sig en Christen, end sige da, naar han vil lære Andre, hvad han selv ikke veed, lære Andre, hvad der er den ægte, sande Christendom, som han dog tilstaaer, er ham selv ubekjendt.

Da Sagen nu unægtelig staaer saaledes, maae Modstanderne nødvendig enten, uden al Forbeholdenhed, indrømme min Grund-Sætning om det Ny Testamente, eller *nævne* en anden Kilde, om hvis Ægthed den foreløbige Strid skal føres.

Indtil videre vil jeg imidlertid troe, at Vennerne af det attende Aarhundredes Oplysning, som dog vil hedde *Christne*, give mig Ret i, at hvad der skal gælde for ægte Christendom, maa klart lade sig bevise af det Ny Testamente, og at dette altsaa er den eneste Kilde, hvoraf Christendommen videnskabelig kan øses. Det synes maaskee Mange alt for meget ventet, men naar de betænke, hvad man har Valget imellem, vil de dog udentvivel finde, at denne min Forventning ikke er urimelig.

|A:109 Det ligger nemlig klart i Sagen, og i Ordet selv, at ægte Christendom er hvad Christus har lært, og vilde have lært her alle dem, der bekiende sig til ham, ved at bære hans Navn, og jeg tør paastaae, at der kun lade sig tænke *tvende* Kilder, hvoraf det kunde være mueligt at øse paalidelig Kundskab om Christi virkelige Lærdom, og at disse tvende Kilder er: en sandfærdig Historie og en guddommelig Aabenbaring. Naar nu Vennerne af det attende Aarhundredes Oplysning, som vil agtes for ægte, sande, oplyste *Christne*, nødes til at vælge een af disse to Kilder, mon de da ikke heller skulde vælge Historien, hvorlidet den maaskee end huger dem, end en guddommelig Aabenbaring i klare Ord, som umuelig kan være sand, med mindre hele det attende Aarhundredes Oplysning om Forholdet mellem Gud og Menneske er Løgn!

Men, hører jeg en Stemme sige, eller maaskee en Million Stemmer, thi paa Tallet kommer det ikke an, da Stemme-Fleerheden slet ikke gælder i Aandens Rige, hvor alle de der sige Eet og det Samme, kun regnes for en eneste Stemme; altsaa hører jeg kun een Stemme sige: du glemmer her, som hartad altid, *Fornuften*, denne al Sandheds ægte, evige, uudtømmelige Kilde, som derfor ogsaa nødvendig maa være, i det Mindste, en af Hoved-

Kilderne til Christendommen, hvis denne ikke skal være *ufornuftig*, og kan da umuelig være sand.

Ukiærligheden, eller dog Uartigheden, i den Forudsætning, at jeg glemmer Fornuften, fordi jeg ikke idelig fører den i Munden, vil jeg lege med, i det jeg kun bemærker, man skulde mindst vente saadanne Slutninger fra en Side, hvor det kaldes uforskammet at sige, en Præst glemmer sin Mester og sin Bibel, fordi han hartad aldrig nævner dem. Og hvad nu Sætningen selv angaaer, at Fornuften skulde, enten ene, eller selvanden, være Christendommens Hoved-Kilde, da er der Noget i Fornuften, som jeg har saa dyb Høiagtelse for, at **A:110** jeg aldrig tør indrømme Noget, som aabenbar strider derimod, og tager jeg ikke meget fejl, er det netop Tilfældet med hiin Sætning, der vil gjøre Fornuften en Ære, den neppe kan være bekiendt at modtage. Fornuften, som den findes hos Mennesker, altsaa Menneske-Fornuften, maa nemlig være Kilde til alt hvad den det være kan, saa bliver den det dog vist aldrig til *historisk* Sandhed, bliver neppe nogentid saa oplyst, at den *af sig selv* kan sige os, hvad der skedte i Gaar, hvor den ei var tilstæde, end sige da: hvad *Christus* meende og lærde for henved et Par Aar-Tusinder siden; og det maatte den dog unægtelig, naar den enten halv eller heel skulde være Kilden til ægte *Christendom*.

Jeg tør da haabe, at selv de, der opløfte Fornuften allermeest til Skyerne, vil indrømme, at til christelig Kundskab kan den rigtig nok hverken være den første, den anden eller den sidste Kilde; jeg tør haabe det, fordi hvem der ingen anden Frelser har end Fornuften, dog vel maa tage sig i Agt for at trodse dens Grund-Lov, som unægtelig er den, at man ei maa sige sig selv imod, med mindre man vil gjøre sig selv til Løgner.

Jeg glemte altsaa ikke Fornuften, men ærede netop dens Love, da jeg paastod, der var kun to Kilder, hvoraf vi muelig kunde øse vor christelige Kundskab, saa at, naar vi ikke tør eller vil tillægge os selv Inspiration i strængeste Forstand, maae vi nødvendig holde os til Historien, for at lære, hvad Christendom er.

Dette kan vi nu gjøre paa tvende Maader, da den historiske Kilde strømmer giennem Tiderne i tvende Arme: som *mundtlig* og som *skriftlig* Fortælling om, hvad Christendom er, thi vi kan enten give den mundtlige Fortælling (Sagnet, Traditionen) eller den skriftlige (Vidnesbyrdet) Fortrinnet, men, uden Selv-Modsigelse, kan Vennerne af det attende Aarhundredes Oplysning dog umuelig, med *Catholikerne*, sætte **A:111** *Sagnet* over *Skriften*, Traditionen over Bibelen, og, *videnskabelig* talt, er det i alle Maader umueligt at øse af Traditionen, som den rette Kilde, da den i mange Dele er høist forskiellig og selvmodsigende.

Forudsat nu, at vi, som gode Protestanter, ere enige om at protestere mod enhver anden Hoved-Kilde til christelig Kundskab end det Ny Testamente, betragtet som en sandfærdig Historie om

hvad Christus lærde, og vilde have lært i sin Menighed, da trøster jeg mig til at bevise, paa det Strængeste, den aabenbare Uchristelighed af *Alt*, hvad der er det attende Aarhundredes Oplysning i Religionen eiendommeligt.

Jeg veed meget vel, at naar Modstanderne nødes til at erkiende det Ny Testamente for Christendommens eneste Kundskabs-Kilde, i videnskabelig Forstand, giøre de det kun med den Forbeholdenhed, at fortolke det, hvad de kalde *fornuftig*, men deels kan en *ufornuftig* Fortolkning ei være dem en større Vederstyggelighed end den er mig, og deels er her ikke Stedet til at tale om Fornuftens Pligter og Rettigheder, da det her kun gælder om *Kilden*, og jeg naturligviis staaer Modstanderne til Ansvar for, *hvorledes* jeg i det Følgende øser deraf. Vel har jeg før havt det Kæmpe-Forsæt, at bevise Alting paa een Gang, men nu, da Erfaring har lært mig, at jo flere Fluier man vil slaae med eet Smæk, desfærre rammer man sædvanlig ret, nu nøies jeg med meget mindre.

Til de Sandheder, som aabenbar bevise sig selv, tør man vel, uden al Frygt for Modsigelse, regne den, at *Christne* nødvendig maae bære dyb Ærbødighed for *Christendommens* Hoved-Kilde, og inderlig Kiærlighed til den, samt at hvem der vil udbrede *christelig* Oplysning, maa flittig øse af Kilden, ivrig opmuntre sine Med-Christne til det Samme, og paa alle muelige Maader lette dem Arbeidet.

|A:112 Og hvad siger nu Historien, hvad siger den daglige Erfaring om den herskende Oplysnings Forhold til Christendommens Kilde?

At Bibelen, under Løbet af det attende Aarhundrede, nedsank, i den lutherske Menighed, fra den bekiendteste, mest brugte og ophøiede Bog, overalt til en lidet brugt og temmelig ligegyldig Ting, og mangansteds til en foragtet Sjeldenhed, som Bibel-Selskaberne i det Nittende har Umage nok med at redde fra Glemsel, og forsvare mod Ringeagt, det er almindelig bekiendt. At den ene Arm af Lys-Strømmen i det attende Aarhundrede, den *Voltaireiske*, af al Magt bidrog til at stille Bibelen i det foragteligste Lys, kan ikke nægtes, og hvad gjorde nu den anden Arm, den *Semlerske*, eller hvad gjorde de Theologer, *Præster* og *Professorer*, som priste det attende Aarhundredes Oplysning, hvad giøre dens Lovtalere den Dag i Dag for Christendommens eneste Kilde? Jeg kan intet Øieblik betænke mig paa Svaret; thi lærde og ulærde Skrifter om Christendom, Prædikener og Lærebøger, af alle dem der hylde det attende Aarhundredes Oplysning, have aabenbar til Hensigt at bringe Bibelen i Forglemmelse, at begrave den i *Mørke*. Jeg vil her ikke anføre noget til egenligt Beviis for denne Paastand, da et saadant, i Følge sin Natur, kun kan føres i en Revisjon af Bøgerne, hvorom vi tale, men selv den nøgne Paastand, hvem kan vel drage den i Tvivl, og hvorledes kan man vel kalde en Tid, i hvilken Bibelen nedsank i

Glæmsel og Foragt, *christelig oplyst*, uden derved nøksom at kundgiøre sin egen Ringeagt for al christelig Kundskabs Kilde.

Der var vist intet vovet i den Paastand, at skulde det attende Aarhundredes Oplysning i nogen Retning været ægte, maatte det været i den Voltairiske, som bestreed, forhaanede og bespottede Bibelen; thi hvad der gjør Pagt med Mørket, hvad der søger at bringe en Bog i Forglemmelse, der har |A:113| virket og hersket saaledes som Bibelen, det kan umuelig være sand Oplysning; men jeg anmærker det her kun i Forbigaaende, og holder mig til hvad der er aabenbart, at det attende Aarhundredes Oplysning teede sig ligesaa antichristelig ved at begrave, som ved at korsfæste Bibelen. Uchristeligt var det vistnok af Paverne at hindre Lægmands Bibellæsning, men naar de virkelig troede paa Traditionens Reenhed, og en fortløbende Inspiration i Kirken, var deres Vildfarelse dog tænkelig, uden Fiendskab mod Christendommen, men i et Aarhundrede, da man forkastede al Tradition, og beløe Inspirationen, da, mener jeg, man dog umuelig kunde omtale og behandle Skriften som en Bog, kun lærde Folk skulde trættes om Indholden af, uden enten at hade Christendommen, eller beherskes af den mest uhyre Letsindighed i de alvorligste Ting.

Men, kan man sige, du dømmes dog meget for haardt, naar du fordømmer det attende Aarhundredes Oplysning som antichristelig, blot paa Grund af dens Forhold til Bibelen, som *Bog* betragtet, thi lad end være, det for saavidt var uchristeligt, at det, Alting vel overveiet, ikke rimer sig med Christendommen, saa er det dog derfor ikke antichristeligt, ikke Noget, der nødvendig maatte udspringe af Had til Christendommen, da det vel endog i en vis Grad lod sig forene med christen Tro. Man skal nemlig, for det Første, betænke, at det *Ny Testamente*, i Bibelen, er uadskillelig forenet med det *Gamle*, og at det Sidste, i den lutherske Menighed, maaskee var nok saa meget læst og brugt og anvendt som hint, og, uagtet vi selv troe, at Talen om det Gamle Testaments Overflødighed, end sige da om dets Skadelighed, for Mængden, var temmelig ugrundet; uagtet vi selv finde, det var en skiæv og uheldig Tanke, at ville fremstille det Ny Testamente i *Modsætning* til det Gamle, hvoraf det vist nok er en Udvikling, saa er dog disse Feiltagelser, paa et vist Udviklings-Trin, saa naturlige, at de vel i hine Dage maa kaldes uund|A:114|gaaelige, især da det Gamle Testamente var Gjenstanden for den mest bidende Spot af kaade men vittige Franskmænd, og deres Frænder overalt. Betænker man fremdeles, hvormeget Sært og Underligt selv det Ny Testamente indeholder, og veed man, hvor upoetisk den hele Tankegang af sig selv var blevet, hvor ubehændig man tog paa det Vidunderlige, selv naar man troede og forsvarede det, da lader det sig let forklare, at man, endog med megen Ærbødighed for det Ny Testamente, som Christendommens Kilde, kunde falde paa den vist nok skjæve, men

derfor ikke antichristelige Tanke, at det var bedst, om Mængden, indtil videre, slet ikke læste i Bibelen, men øste sin Christendoms-Kundskab af christelige Bøger, hvori Christi Lærdom, med Flid, var skildt fra Alt, hvad der ei var aldeles uadskillelig forenet med den, og fremstilt i et billedløst, og, efter den herskende Forestilling, fatteligere, bestemtere Sprog. Heraf fulgde nødvendig ogsaa, at Bibelhistorierne maatte blive mere en moralsk Exempel-Samling, og en lidt forpint Fremstilling af Jesu Liv, end, hvad de vist nok skulde være, Bibelske Kierner, og Indledninger til frugtbar Bibel-Læsning, ligesom det ogsaa nødvendig maatte have den skadelige Indflydelse paa Prædike-Maaden, at Bibelen blev mindre brugt, og Troes-Sandhederne baade sjeldnere, stivere og koldere behandlede. Vi give dig, som sagt Ret i, at alt Dette kun daarlig rimede sig med Christendommen, men tør du paastaae, kan du virkelig bevise, at det var saa uforligneligt med den, at det kun lader sig udlede af Vantro og Fiendtlighed mod Christendommen?

Jeg tør troe, ikke at have betaget denne Indvending det Mindste af den Styrke, hvormed den kan fremtræde, uden selv at være uchristelig, og jeg vil her ingen Vægt lægge paa den, i Øvrigt unægtelige, Sandhed, at naar man skarpt adskiller, hvad der dog i Grunden hører nøie sammen, og behandler vrangt, fremstiller skiævt, hvad man har med at gjøre, **A:115** da er man slet oplyst, og at det altsaa ei kan have været de Oplyste, men kun de Blinde, der, uden Fiendtlighed, betragtede Bibelen saa vrangt, og behandlede den christelige Underviisning saa uforstandig. Dette vil jeg her kun berøre, for at lægge hele Vægten paa det Spørgsmaal: om da Vennerne af det attende Aarhundredes Oplysning, som dog vilde hedde Christne, virkelig øste hvad de kaldte Christendom af det *Ny Testamente*, saa deres Fremstilling deraf er, om end i Sproget ubibelsk, om end i mange Dele haltende, ubestemt, ufuldstændig og feilagtig, saa dog i det Nødvendigste og Uundværligste, i Grund-Sætningen og Hoved-Sagen, christelig efter Skriften? Enhver maa indsee, at med al muelig Eftergivenhed, kan man dog ikke eftergive den Fordring, at hvem der vil lære Andre *Christendom*, skal i det Mindste sige dem, hvad der, efter dens eneste Kilde, det *Ny Testamente*, unægtelig er dens Hoved-Sætning, og udgjør dens Eiendommelighed, og at, med al muelig Skaansomhed, kan man ikke undgaae at kalde Antichristeligt, hvad der lægger an paa at skjule eller nedrive Christendommens Hoved-Sætning, og at gjøre noget Andet, her ligemeget hvad, til denne Hoved-Sætning, som det ikke er.

Dette er, hvad Enhver maa indrømme, og nu paastaaer jeg, at hvad Vennerne af det attende Aarhundredes, endnu blandt Theologerne herskende, Oplysning, udgav for Christendom, var ikke øst af det *Ny Testamente*: hvad de udgav for Christendommens Hoved-Sætning var det ikke, og hvad der aabenbar er det, fortav,

forkastede eller forvanskede de; det paastaaer jeg, og er ikke bange for, at nogen ærlig Mand, der med mindste Alvor har læst det Ny Testamente, skal sige, det er ikke sandt, hvad enten han saa billiger Christendommens Hoved-Sætning eller ikke.

Det er nemlig slet ikke mueligt, at et fornuftigt Menneske kan læse det Ny Testamente, enten i Grund-Sproget, **|A:116**eller i redelige Oversættelser, med den alvorlige Hensigt, deraf at lære, hvad Christendom er, uden at finde, at, baade efter *Jesu* anførte Ord, efter hans Apostlers Forklaring, og efter deres Troes-Bekjendelse, i de vigtigste, mest afgjørende Øieblikke, er det Christendommens Hoved-Sætning, som alle *Christne* maae troe, og, selv med den øiensynligste Livs-Fare, standhaftig bekiende: at *Jesus* af Nazareth, Marias Søn, er Guds *eenbaarne* Søn, og Verdens Frelser, har, som Guds *eenbaarne* Søn, alle guddommelige Egenskaber, undtagen den, at være sin egen Fader, som hans Sønne-Navn bestemt udelukker, og er, som Frelser, den eneste Saligheds Grund for Menneskene, saa *kun* hvo som antager ham *derfor*, kan blive salig, indgaae til det evige Liv, som er evig Ære, Fred og Glæde!

Enhver som har undersøgt Sagen, veed, og enhver som vil undersøge den, skal finde, at jeg her ikke regner det mindste mere til Christendommens Hoved-Sætninger (*articulos fidei fundamentales*) end hvad der umueligt, uden at gjøre *Jesus* og hans Apostler til Sværmere og Bedragere, og derved tilintetgiøre Christendommen, kan skilles derfra, og nu spørger jeg: om de, efter det attende Aarhundredes Sprog, oplyste Theologer fremstillede disse to christelige Hoved-Sætninger som saadanne, eller om de ikke tvertimod alle, kun mere og mindre aabenbart, *regnede* netop disse Hoved-Sætninger *fra*, naar de talde om den ægte, rene, fornuftige, oplyste Christendom, *regnede dem fra*, ved enten ligefrem at erklære dem for falske, eller ved at fortie dem, og erklære noget ganske Andet for det Væsenlige og Vigtige i Christendommen, for dens Hoved-Sætninger, dens Hoved-Sag og Kjerne? Saa spørger jeg, og svarer, efter det modneste Overlæg, jeg formaaer at anvende, og med de bestemteste Ord, jeg kan finde: visselig, alle de Theologer, som bekiendte sig til, hvad man, efter Semlers Tid, kaldte den rensede, fornuftige, oplyste Christendom, alle de af **|A:117**disse Theologer, hvis Bøger jeg har læst, hvis Prædiken jeg har hørt, eller med hvem jeg har talt om hvad der er den sande Christendom, de regnede fra, hvad der nødvendig maa giælde for Christendommens Hoved-Sætninger, saalænge den skal øses af det Ny Testamente; og at vore Dages Theologer sædvanlig Intet vil vide af, at *Jesus* er Gud med Faderen, og at Troen paa ham som Frelser er det eneste Saligheds Middel, hvilket Barn i de protestantiske Menigheder, maa man jo hartad sige, veed ikke det! Staaer det ikke selv i Børne-Bøger for Almuen, at Hoved-Sætningerne i *Jesu* Lære er: *Gud, Forsyn* og

Udødelighed, samt de to store Bud at elske Gud over alle Ting og Næsten som sig selv, og hvad have vi da mere Vidnesbyrd behov! hvad maae ikke nødvendig Theologer sige og skrive om Christendommens Hoved-Sætninger, naar de endog vil have dem udelukte af de Christnes Børne-Lærdom! Og jeg spørger hver opmærksom Bibellæser, som har Gnist af Sandheds-Kiærlighed, er det ikke dog, naar man her vil tale det mildeste mueligt, er det ikke dog en forfærdelig Usandhed, at hine Sætninger: der er en Gud, der er et Forsyn, og Mennesket har en udødelig Sjæl; og hine Bud om Kiærlighed til Gud og Næsten, at det er Hoved-Sætningerne i Christendommen, at det er hvad der skiller og udmærker den fra andre Religioner, at det er Grundvolden, hvorpaa *Jesus Christus*, efter det Ny Testamente, vilde have sin Kirke grundet og bygget, som et trindt beleiret, men dog, efter hans Forsikkring, til Verdens Ende uindtageligt Slot for den Høiestes Børn! Er ikke Dette, som man vil indbilde Folk er Hoved-Sætningerne i Christi Lære, netop de *Forud-Sætninger*, den meer og mindre har tilfælles med al fornuftig Tale om guddommelige og menneskelige Ting, og hvad der paa det Udtrykkeligste, efter Christi eget Vidnesbyrd, indeholdes i det Gamle Testamente. Hvorfor vil man dog ikke, naar man forkaster Christendommens **A:118**Hoved-Sætninger, være redelig nok til at bekiende, man forkaster Christendommen! Kan det være den rette Oplysning, som driver til at indhulle sig i Mørke, til at opbyde al sin Lærdom, Klogskab og Spidsfindighed, for med et Slags Skin at kunne skride for hvad man ei er, og ei vil være; nu, christelig er den i det Mindste ikke, antichristelig er den, saavist som Jesus har sagt, hvad Apostlerne vidne, og saavist som Apostlerne var sande Christne, saavist altsaa, som det Ny Testamente er Christendommens ægte Kilde, og er det ikke saa, hvad tvistes vi da om, hvilken fornuftig Mand vil da meer hedde Christen!

Men, kunde man vel endnu sige, det er nok sandt, at naar man ret har gjort sig klart, hvad det vil sige, at være en Christen, hvor vigtig en Sag det er, her handles om, og hvor daarligt det er at tale om ægte, reen og oplyst Christendom, dersom der ikke er et tydeligt Ord, der kan afgjøre, hvad Christus virkelig har lært, og hvad der i Hans Lærdom er det Vigtigste, det Væsenlige, uden hvilket en Lære aldeles holder op at være Christendom, det er sandt, at naar man saaledes er kommet til Klarhed, da kan man umuelig, som ærlig Mand, udgive sig for Lærer i Christendommen, og dog fortie, end sige da bestride, hvad du, efter det Ny Testamente, med Rette kalder dens Hoved-Sætninger, umuelig dølge for sig selv, at hvem Talen om Jesu Guddom forbittrer, hvem Korsets Ord forarger, er lige saavist en Fiende af Christendommen, som hine, der vilde stene Jesus, fordi han gjorde sig selv Gud lig, som Jøder og Hedninger, der jo kun hadede og forfulgte Apostlerne og deres Discipler, fordi de bekjendte og udbredte Tro paa den korsfæstede og opstandne

Jesus, som Guds Søn og Verdens Frelser, ingenlunde fordi de gientog Kiærligheds-Budet og Læren om Gud, Forsyn og Udødelighed, der ei engang var ny i Philosophernes Skoler, end sige da i Synagogen. Alt dette indrømme vi, men derfor ikke, at de nyere Theolo|A:119ger, som modsagde disse Ting, meende det saa ilde med Christendommen, eller var sig Uredeligheden saaledes bevidst, som du synes at paastaae; thi baade kiende vi flere saadanne Theologer, som, i langt ringere Ting, end Menneskets Saligheds-Sag, vist ikke for nogen Priis vilde bedrage, og det er os tillige klart, at i det Mindste Endeel af dem virkelig ansee Christus for meer end et Menneske, hans Lærdom for mere paalidelig, hans Trøst for mere beroligende, end noget andet Menneskes, saa de, betragtede ham halv som den største Philosoph, halv som et overjordisk Væsen, troe at kunne med Føie kalde sig Christne, uagtet de ingenlunde troe paa hans Guddom eller trøste sig ved hans Død og Opstandelse. Hvor uchristeligt end disse mangen Gang baade tale og lære, saa er de dog ikke antichristelige, men kun forblindede af den aandløse Selv-Klogskab, der i forrige Aarhundrede, som af sig selv, blev stærk hos alle Partier, og maatte, hvor den fik Overhaand, nødvendig nedbryde Troen, og forvirre Begreberne om Gud og Menneske, Sandhed og Vildfarelse, Christendom og Hedenskab. Da det først syndes afgjort, at Jesus ikke, som en enbaaren Søn, kunde være Gud med Faderen, og at Troen paa ham umuelig kunde hjælpe til Salighed, end sige være det *eneste* Middel dertil, saa kunde det lettelig skee, at netop de, der mindst vilde undvære Jesu Trøst og Veiledning, indbildte sig, at hvad der, efter deres faste Formening, var en stor Vildfarelse, kunde Jesus ikke have lært, og maatte da, naar Ordene dog lød derefter, enten have meent noget andet dermed, eller læmpet sig efter de Enfoldige. Vant, som man i Christenheden er, til at ansee Christendom og *Sandhed* om Menneskets religiøse Forhold for eenstydige Ord, sammenblandede man let, hvad dog i Grunden er himmelvidt forskielligt: den Sætning at Christendom er Sandhed, med den, at hvad man anseer for religiøs Sandhed, er den sande Christendom, og det er da ingenlunde idel Uredelighed eller Lige|A:120gyldighed for Sandhed, men tillige Feiltagelse og Selv-Bedrag, der har gjort Talen om Christendom saa forvirret, som den i Kirken, og i de theologiske, ja selv i mange af de ulærdeste Skoler unægtelig er. Den Omstændighed, at Jesus ofte taledes i Lignelser, og at der selv i det Ny Testamente hist og her findes Billed-Ord, der, *som saadanne*, nødvendig maae forståes anderledes, end hvor de bruges om deres legemlig tilsvarende Gienstand, har ikke blot tjent de Uredelige til Paaskud, men ogsaa givet de Kortsynede Anledning til at drømme om en Christendommens Aand, man kunde faae, uden Tro, hvem veed, hvorfra, og hvorefter man kunde bedømme Ordet, og udfinde, hvad der, til Trods for dets aabenbare Betydning, skulde være dets

Bemærkelse. Saaledes udbredte sig den vist nok grundfalske Indbildning, at man kunde have Christendommens Aand, skiøndt man bestreed Sandheden af det Ny Testamentes Ord, ja at man handlede i Christi Aand, naar man nedbrød Troen baade paa Aanden og paa Ham.

Skulde nogen Anden end jeg selv, hvad dog ei er at formode, gjøre mig denne Invending, da vilde jeg sige, hvad sandt er, at den slet ikke rammer Dommen over det attende Aarhundredes Oplysning, men kun den ubillige Dom over de Theologer, som hyldede den, at de alle vidste, hvad de gjorde, og var sig den Antichristelighed bevidst, som unægtelig fandtes og virkede i deres Tankegang, deres Skrift og Tale, og jeg kan ingenlunde frikiende mig selv for, i tidligere Dage, stundum at have fældet en saadan mere eller mindre ubillig Dom; men at man burde skielne mellem dem, der udrugede hin antichristelige Oplysning, og dem der forførtes af den, bekiendte jeg stedse, og vil herefter heller dømme for mildt end for haardt om Personerne, uden at det dog kan have anden Indflydelse paa min Dom over Lærdommen, end at gjøre den endnu skarpere, bestemtere og aldeles ubetinget.

|A:121 Er det nu vist, at det attende Aarhundredes Oplysning stod fiendtlig mod det Ny Testamente, baade som Bog i det Hele, og som Kilde til christelig Kundskab, baade mod dets *Sprog* og *Hoved-Indhold*, da kan der dog vel ingen Tvivl være om dens Antichristelighed, eller være Gran af Sandsynlighed for, at hin Oplysning desuagtet skulde være i Christendommens Aand, der i saa Fald maatte være Selv-Modsigelsens og Løgnens Aand.

Ikke des mindre vil jeg dog endnu sammenligne hvad man paa en Maade kan kalde *Christendommens Aand*, med Aanden i det attende Aarhundredes Oplysning: *Grund-Forestillingerne* nemlig i begge, for at vise, at de ere hinanden bestemt modsatte.

Hvad man nemlig, ved første Øiekast, i det Ny Testamente bliver vaer, og finder stærkere stadfæstet, jo fortroeligere man bliver med det, det er dog unægtelig, at der betragtes Mennesket og Verden, med den hele Timelighed, fra *Evighedens* Stand-Punkt, saa at kun hvad der kan evig vare, hvad der kan herlig bestaae, selv naar Himmel og naar Jord forgaaer, kun det er, efter denne Betragtning, i Grunden værdt at tale om, at agte paa og efterstunde, saa alt det Timelige maa vurderes efter dets Forhold til det Evige, og bruges med udelukkende Hensyn dertil. Dette findes klart udsagt i hine Apostelens bekiendte Ord: vi tage ikke Hensyn paa det Synlige men paa det Usynlige, thi det Synlige er timeligt, men det Usynlige er evigt; men om det aldrig var udtrykt i saa philosophisk bestemte Ord, vilde det dog være indlysende nok, at denne Forestilling ligger til Grund for alle Bud og Betragtninger, alle Domme og Slutninger, for hele Tanke-Gangen i det Ny Testamente, med sit store Omkvæd: *Døden* er Syndens Sold, men Guds Naade-Gave er det *evige Liv* i

Christo Jesu, vor Herre!

A:122 Mon der nu virkelig skulde findes en Eneste af hin saakaldte Oplysnings Venner, der turde paastaae, enten at Ovenstaaende er ugrundet, eller at den samme Forestilling, om Timelighedens Forhold til Evigheden, er Aanden eller Sjælen i det attende Aarhundredes Theologie, eller: hvem tør vel nægte, hvad der ligger aabent for Alles Øine, at lige *det Modsatte* er Tilfældet, saa, efter den herskende Oplysning, er Evighed enten en ørkesløs Tanke, et tomt Begreb, eller skal dog af Timeligheden laane alt Værd og Betydning! Hvor finder man vel i vore Moral-Systemer den Sætning udviklet, at al Skikkelighed og Ustraffelighed, al udvortes Retfærdighed, uden et reent Hjerte, er kun Skin-Hellighed, og at det ikke nytter et Menneske, om han vandt al Verden, naar han skulde lide Tab paa Sjælen, skøndt det ei blot en enkelt Gang siges i det Ny Testamente, men er aabenbar de to store Grund-Sætninger, hvorpaa det christelige Moral-System maa bygges! Hvem er saa vankundig, at han ikke veed, at det er disse Grundsætninger, og i det Hele den christelige Betragtning af Timeligheden, af Livet i denne Verden, som det attende Aarhundredes Oplysning af al Magt bestrider, og stræber at fordrive som *Mørke*, som en *mørk* og sværmerisk Miskiendelse af den menneskelige Dyd, af Livets Værd, af den skønne Verden og dens mange Glæder! Hvem veed det ikke, at, efter det attende Aarhundredes Oplysning, er det to af de utilgiveligste Synder, at glemme Tiden over Evigheden, og at tvivle om Gyldigheden af en Retfærdighed, som bestaaer af lutter dydige *Handlinger*! Hvem veed det ikke, at, efter det attende Aarhundredes Oplysning, er Evigheden kun en forlænget Timelighed, en uendelig lang Tid, hvori man, ligesom i denne Verden, er Forandring, altsaa Forkrænkelighed, undergivet, begynder hvor man slap her, og bliver aldrig færdig, og at man derfor bereder sig bedst til Evigheden, ved at lade **A:123**den, som en *mørk Fremtid*, staae ved sit Værd, og passe sine verdslige Sysler!

At denne Betragtning af Forholdet mellem Tid og Evighed, ogsaa uden alt Hensyn paa Christendommen, er bagvendt, er ingen Oplysning, men Formørkelse af de menneskelige Vilkaar, det vil jeg her kun i Forbigaaende anmærke, men at den er antichristelig, ∴ strider paa det allerbestemteste mod Christendommens Grund-Forestilling, saavel som mod Jesu og hans Apostlers udtrykkelige Ord, det vil jeg med al Strængthed gjøre giældende, mod dem, der kalde sig Christne og ere det ikke, kalde sig *christelige* Theologer, og ere det Modsatte.

Jeg veed jo vel, hvad de Klogeste blandt Modstanderne vil svare, veed jo vel, de ikke saa naivt, som i min Barndom, vil spørge: men er det ikke dog ogsaa, naar man skal tale alvorlig, sandt, at Tiden er for Mennesker det Visse, Evigheden det Uvisse, og at Hoved-Sagen er, hvordan man *handler*, som der staaer: viis mig din

Tro af dine Gierninger! Nei, jeg veed meget godt, at naar man mærker, det gaaer ikke længer an, at vinde philosophisk Rye ved Taushed, da vil man svare fornemt, og undervise mig, som en gammelagtig Præst, der har glemte sin Latin, om, at det var i det Høieste kun til *Kants* Tid, man, forledt af den da herskende eudaimonistiske Philosophie, udtrykte sig saa urigtig, eller dog saa uforsigtig, som om man satte det Synlige over det Usynlige, det Legemlige over det Aandelige, det Timelige over det Evige; men at, siden den Tid, har alle videnskabelige Theologer aldeles christelig ladet det Evige: det Intellectuelle, Mentale og Moralske, vederfares Ret, nøie skielnet mellem Legalitet og Moralitet, og fattet Menneskets høie Maal langt over alt Sandseligt, i *Almeen-Fornuftighed*. Om man da end ikke saa ivrig, som i forrige Tider, indskiærpede den Sandhed, at det Timelige og Synlige kun har relativt Værd, ja om man end stundom yttrede, at det Ny Testaments Tale |A:124| derom syndes lidt overspændt, saa var det dog ingenlunde, fordi man kaldte Sandheden i Tvivl, men kun fordi man af Historien saae, hvor skadelige Følger det ved Misforstand kunde have, at tale foragteligt om Livet i denne Verden, og nedsætte de dydige Handlinger.

Den Underviisning venter jeg, men den er, som man seer, spildt paa mig, da, hvis det er Synd, at bestride det attende Aarhundredes Oplysning som antichristelig, jeg unægtelig er en forsætlig Synder, som ret godt veed, hvad han gjør, og derfor slet ikke kan nyde godt af den kiærlige Formodning, at det er kun Forblindelse, naar man ikke tilbeder den Soel, der i vor Menighed opstod af *Elben* med *Basedow*, speilede sig glimrende med *Semler i Saale*, kulminerede ved *Pregel i Königsberger-Philosophens* Hjerne, og gaaer vel ned i den venlige *Saale*, hvor man veed, *Luther* nær havde druknet, med *Wegscheider*. Kun i Forbigaaende vil jeg bede Modstanderne erindre, at vi her ikke tale om *Bogstaven*, men om *Aanden*, saa jeg har, efter *deres eget* System, nemt ved at forsvare min Paastand, om deres Ord end lød ganske anderledes christelig om Tid og Evighed, og hvad jeg her, foreløbig, vil lægge Vægt paa, er den unægtelige Omstændighed, at hin uchristelige Betragtning af *Tiden* som *det Væsenlige*, og *Handlinger* som den *egenlige Dyd*, i Slutningen af det attende Aarhundrede blev almindelig, baade mellem Præster og Andre, og er endnu den herskende. Thi spørger jeg, hvorledes man kunde kalde Tiden med denne antichristelige Tænkemaade, der med største Kiækhed gav sig tilkiende, hvorledes man kunde kalde *en saadan Tid oplyst*, langt mere moralsk og christelig oplyst end de forrige Tider, *med mindre* man selv i Grunden hyldede samme Betragtning, beherskedes selv af den Tidens uchristelige *Aand*, man priste og tilbad! Inden man, *uden Selv-Modsigelse*, faaer dette Spørgsmaal besvaret, vil jeg haabe, |A:125| vi er rykkede saavidt frem med Exempel-Samlingen, der følger som Bilag, at Uchristeligheden,

saavel af Aanden som af Ordet, vi bekæmpe, er derved blevet haandgribelig. Det er altsaa kun for, paa Modstandernes Bekostning, at øve en dydig Handling mere, jeg endnu spørger, hvoraf det kom, at man her, ved Hyldingen af den christelige Grund-Betragtning, ligesom ved Fremstillingen af Christendommens Hoved-Sætninger, bestandig var saa bange for *de døde* Misbrug, og saa ubekymret for *de levende*, eller maaskee saa tappre mod hine og saa feige for disse, eller er det ikke dog bagvendt, naar Folk næsten aldrig tænker paa Evigheden, da at bede dem, de dog endelig ikke maae glemme det Timelige, bagvendt, paa en Tid, da man øiensynlig stræber efter Skinnen af det for Verden Priselige, og spiller Comoedie fra Vuggen til Graven, da at advare mod Ringeagt for den udvortes Gjerning, er det ikke omtrent, som, hvad man ogsaa tit har gjort, at prædike om den slemme hykkelske Kirkegang for tomme Stole, og at formane dem, der hartad slet ikke veed, hvad Bøn til Gud vil sige, til ikke at bede for tit, da man ellers let kan blive en afskyelig Pharisæer! Sandt at sige, synes mig, Sligt er langt fra at røbe enten Christendom eller Oplysning, og *begge Dele*: oplyst Christendom, eller christelig Oplysning, det maae dog vel alle kunne see, det ikke er, saa hvem der lærde Saadant fra sig, maa vist, om han vil undgaae Selv-Modsigelse, enten tilstaae, at han tænkte uchristelig, eller at han var meget uoplyst, saa uoplyst, som hvad man ellers kalder stokblind.

Men, kunde *Hornemans* Tilhørere, eller hvem der ikke er stort ældre og klogere, sige: hvad rager det os, og vor Oplysning, alt hvad du paastaaer og stræber at bevise om det *attende* Aarhundrede, vi leve og vore Lys brænde i det Nittende, siig nu, om du tør, at de er uchristelige, og see da, om det gaaer dig bedre, end ham, der fandt *Hornemans* |A:126 Exeges taabelig nok! Tør du ikke det, saa blæse vi kun ad al din Tale om den Theologies Uchristelighed, der ikke behager dig, sikkert fordi du ikke kiender den i sin uhyre Skarpsindighed og critiske Fortræffelighed, og det i et nydeligt Sprog.

Dertil kan jeg nu vist nok ikke svare andet, end: bie lidt, Børnlille, til eders Lys, som end staae under Skieppen, komme i Stager, saa de kan skinne for os! da faae vi at see, hvor de er støbte, og hvad de kan fordunkle, og skal da vist ikke glemme at anmærke det, ikke undlade at aabenbare Uchristeligheden af det nittende Aarhundredes Oplysning, hvis den findes, ligesaa uforbeholden, som vi bestride det attendes, der, saavidt vi af alle Mærker kan skiønne, endnu er den herskende, saavel hos eder som hos dem, I følge, og som kun synes eder ny, fordi I kiende ingen ældre.

Kan imidlertid dette Svar til de Smaa ei tilfredstille de Store, og skulde selv de, der have givet det attende Aarhundredes Oplysning glimrende Vidnesbyrd, nu finde for godt at afsværges den, da har jeg til dem, som til Høilærde, man ei maa byde Formaninger, et

Spørgsmaal, de ikke vel kan vægre sig ved at besvare, og som nødvendig maa besvares, før jeg kan lade mig aftrætte, at det er det attende Aarhundredes Oplysning, der spørger endnu, overalt, hvor man fornemt adskiller sin Christendom, som den rensede, fornuftige, oplyste, ei blot fra min, men fra *Morten Luthers*, fra *Kirke-Fædrenes*, og selv fra *Apostlernes!* Jeg spørger nemlig, hvad det dog vel kan være for en skøn *Oplysningens* Dag, om hvilken man, fra Cathedre og Prædikestole, med Smerte forkynder, at den staaer Fare for at forvandles til Nat af det indbrydende Mørke, hvad det kan være for en Dag, dersom det ikke er *den, Patriarken i Ferney* glædede sig til at see, og saae? Har jeg kanskee misforstaaet dem, saa den Dag eller Morgen-Røde, hvis Skæbne de begræde, er *den* christelige *Oplysning*, ogsaa jeg har arbeidet paa at kalde til **A:127**bage, og som i de sidste Aar syndes at forsvinde i Mørket! Nu vel, Intet skal være mig kiærere end saa overraskende en Opdagelse, og de vil da, med Fornøielse, af disse Blade see, at deres Frygt var overdreven, og at denne Oplysning har, ved at brydes med Skyerne, ei tabt i Styrke, men vundet i Klarhed. Overalt skal det være mig kiært at mødes med enhver *ny* Oplysning, thi af Alt hvad der i Christenheden har giældt, og kan giælde for Lys, veed jeg Intet, hvormed jo det Lys jeg hylder kunde sammensmelte, undtagen Skinnet af den Lyse-Klyne, hvorved man i det attende Aarhundrede vilde fordunkle de to store Kirke-Lys: det *Prophetiske* og *Apostoliske*, som Herren tændte og bød at brænde paa Hans Alter til Dagenes Ende!

N. F. S. Grundtvig.
